JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄT
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ J
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄT
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ J
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄT U TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ J E HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE H A JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄT U TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ J E HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE H JOULU TULEE H
TULEE HÄRKÄT TULEE HÄRKÄT
HÄRKÄTIELTÄ J HÄRKÄTIELTÄ J
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄT
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ J
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄT
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ J
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H

K-halli HÄRKÄTIE

Soweron Joulu 1989

SISÄLLYS

Lähestyvä Jouluni	4	*Juho Vuorela*
Kirkkomatka	6	*Siiri Haltia*
Vänrikki Eino Keltanummen talvisota	7	*Pauli Pollari*
Riutan Uustuvan entiset asukkaat kertovat	8	*Tapio Horila*
Vanhaa ja uutta Joensuun tien varrelta	10	*Kyllikki Kujanpää*
Kiviin liittyviä tarinoita	14	*Enska*
Åvikin lasitehtaan kaivaukset	16	*Georg Haggren*
Nainen businessmiehenä	20	*Kaari Utrio*
Unkarilaisia museoita	24	*Tuula Kämi*
Salaperäinen Kaalijärvi	26	*Tapio Horila*
Kiertoajelu Stadissa	28	*Tanja Rasila*
Rannalta	30	*Risto Rasa*
Ollilan, Sylvänän ja Paltat lahkomyllyt	32	*Riina Paju*
Joulun aikaan	34	*Tuula Kämi*
Virolaista karhujahtia	35	*Tapio Horila*
Haapa	36	*Pekka Lampinen*
Somero pai nait	40	*Heiko Romu*
Kotiseututyön vuosi	44	
Reino Toikka 4. 7. 1917 — 13. 6. 1989	44	
Somero-Seura kiittää	45	
Työvuoden kuvat	46	

Toimituskunta	*Tuula Kämi*
	Tapio Horila
	Sirkku Kurkikangas
	Kyllikki Kujanpää
Ulkoasu	*Seppo Kemppainen*
Piirrokset	*Heikki Paakkanen*
Levikki	*Kyllikki Kujanpää*
Ilmoitukset	*Janne Rintala*
Kansi	*Valokuva Seppo Kemppainen*
Julkaisija	*Somero-Seura ry.*
Paino	*Somerpaino*
	Somero 1989

Hyvää Joulua ja Onnekasta Uutta Vuotta kaikille asiakkailleen toivottaa

KOSMETOLOGINEN HOITOLA
Ritva Saarikoski ja Marja-Leena Ylenius
Joensuuntie 28 (Saukon Liiketalo)
31400 SOMERO, puhelin 924-46 588.

SÄHKÖTÖITÄ - VESILAITTEITA

SÄHKÖ-ERKKI OY

Puh. 485 339

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

Someron TB-Huoltamo

A. Koskela, puh. 45 411

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

Kaihdin-Lehtonen ky

puh. 45 814

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

Someron Puutavara ky

puh. 485 307

Hyvää Joulua ja onnellista Uutta Vuotta

SOMERON METSÄNHOITOYHDISTYS RY

Joensuuntie 35, 31400 SOMERO
puh. 924-46 320, 924-45 264

Hyvää Joulu ja Onnellista Uutta Vuotta asiakkailleen toivottaa

Someron Taksit

puh. 485 030

KIITTÄEN KULUNEESTA VUODESTA JA ONNEA ALKAVALLE VUODELLE

Teeriharju

huvikeskus

Hyvää Joulua sekä
Onnellista Uutta Vuotta
asiakkailleen toivottaa

KANASUON
KASVATUSKANALAT KY
puh. 43 174

HYVÄÄ JOULUA
TOIVOTTAA

Someron
KEMIKALIKAUPPA
Joensuuntie 30, Somero, puh. 485 217

Hauskaa Joulua
Valtaharju
SOMERO PUH. 485 176

Hyvää Joulua
ARVO VIRTANEN OY
ALIHINTA OY
puh. 45 688

Caratia Caratia
Hyvää Joulua
Someron
Kello ja Kihla-Aitta ky
Caratia Puh. 485 358 Caratia

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
kaikille asiakkaille!
DONARI
puh. 46 343

Hyvää Joulua toivottaa
JALKINELIIKE
V. PELTOMÄKI Ky
puh. 485 075
Kenkiä - laukkuja - käsineitä - sukkia
aina edulliseen hintaan.

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
MARIINA-ASUSTE
Aila Salo
puh. 47 089

HYVÄÄ JOULUA
toivottaa
Someron Puutarhapalvelu
Joensuuntie 30, puh. 46 302

EKINET KY
Forssa Hämeentie 8 (916) 21 250
Somero Havuharjuntie 28 (924) 46 311

5
SOMERON SEUDUN
UUSIN RAUTAKAUPPA
VIISRAUTA OY
TEHDASTIE, 31400 SOMERO (PL 38)
PUH. (924) 47301
• Rakennustarvikkeet • Sisustustarvikkeet
maalit, matot, tapetit • teollisuustarvikkeet
työkalut, teräkset • puutavarat

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
asiakkailleen toivottaa
Kahvila Mariina
puh. 47 147

Someron Joulu

Jälleen on joulun aika, ja sen mukana myös joululehden aika. Someron Joulu ilmestyy taas tänäkin vuonna tuodakseen tervehdyksen somerolaisiin koteihin.

Someron Joulu jatkaa tutuksi tulleella linjallaan, eli jokaiselle on tarjolla jotain.

Lukuisten kotiseutuamme käsittelevien kirjoitusten lisäksi on tarjolla myös kirjoituksia sukulaiskansojemme maista Virosta ja Unkarista. Mukana on myös tuttuun tapaan niin vakavampia kuin kevyempiäkin kirjoituksia.

Aivan samoin kuin jokainen löytää joulusta jotain omaa juuri itselleen, niin toivottavasti jokainen lukija löytää myös Someron Joulusta jotain itselleen.

Somero-Seura ja Someron Joulun toimituskunta toivottavat hyvää ja rauhallista joulua jokaiselle lukijalle.

JUHO VUORELA

Lähestyvä jouluni

Miltä mahtaakaan tuntua joulunvietto uudella paikkakunnalla? Nouseeko mieleeni jotakin aivan uutta uusissa oloissa? Mitä mahdan odottaa Somerolla ensimmäistä joulua viettäessäni? Voisiko yleensäkään joulun viettoon tulla jotakin uutta? Miten vanhoja jouluperinteitä voisin sisäistää?

Tiedostan pyrkineeni maalle. Maaseudun kaipuu on kylläkin lasten kasvuympäristöä parantaakseni elämässämme myöhästynyt hanke. Kun nyt, viisi kuukautta paikkakunnalla oltuani tarkastelen maaseutumaista elämäntyyliä ja elinolosuhteiden muutosta, voin todeta asuvani kirkonkylän keskustassa selvästi kaupunkimaisemmin kuin Vihdin Nummelassa. Mutta edellinen kerrostalokokemus perheellemme on jäänyt vuodelle 1976 Korkeavuorenkadun virka-asuntoon Helsinkiin.

Kerrostalon näköalat ovat täällä tosi miellyttävät, mutta kyllä on sanottava muuttoni olleen vain ns. "maallemuutto". Toivon kyllä pääseväni näkemään jonkun kirkollisen toimituksen yhteydessä jotakin aidosta "somerolaisesta joulusomistuksesta". Ehkäpä tuollaisen kaipuun takana on lapsuuden nostalgiset muistot talonpoikaiskulttuurin viitekehyksistä. Iso pirtti luo tietysti vankkoine kalustoineen tuolle romantisoinnille välttämättömät puitteet. Ovathan himmelit je erilaiset pärekoristeet kuusessa vanhimmat joulun tunnukset.

Joulun taustoja selvittellessäni on minun todettava, että lapsena oli ihmeellisen jännittävää odottaa, mitä kaikkea joulu ja sen valmistaminen mukanaan toisi. Koko ilmapiiri väreili samaa turvallista tunnelmaa, katseli joulutouhuja mistä ikkunasta tai kalenterinluukusta tai joulukorttien maisemista hyvänsä. Vaikeaa on eritellä tai tarkasti selvitellä tunnelman syntyä. Se on riippuvainen niin monista yksitysikohdista. Kaikki vaikuttaa kaikkeen. Jos jokin rikkimennyt lelu oli poissa juhlakuvioista, mielikuvitus paikkasi aukon, tai jokin korvikeratkaisu sai kelvata. Jouluvälienistöä ja seimiasetelmia riitti.

Olen muistellut joidenkin lapsuuskodin joulukoristeiden vaikutusta joulutunnelman luomisessa. Miten pikkutarkasti ne piti asetella esille, varovasti käsitellä, joulun rakentamisen iloa piti koettaa varjella sillä tavalla, että noiden kauniitten papereitten ja karheitten kimalluskiteiden välke voisi ilahduttaa silmää ja lapsenomaista mieltä vielä monta kertaa.

Joulunpyhiltä toki kaipaamme jotakin erilaista tunnelmaa kuin mitä muuten vuoden mittaan läpi käymme. Kenellä koristeet, kenellä joululaulut, kenellä ruokailuun liittyvät asiat ovat kohottamassa esiin perinteistä joulua ja joulun tunnelmaa.

Antamisen ja saamisen lapsenomainen ilo seuraa joulumuistojen mukana. Älköön leikkimieli kadotko vieläkään sisimmästäni. Joulun tunnelmaa voi syventää antamisen ja jakamisen ilo. Ei antaminen niin suurta vaadi. Meillä taitaa vaatimuksen taso ja rima olla liian korkealla. Hymykin ja ystävällisyys, joulukortti ja miellyttävä tervehdys

Hyvää Joulua toivottaa

VALINTA MÄKINEN

Somerniemi, puh. 42 674

Sähkö & Kone

PHILIPS

valtuutettu PHILIPS myyjä

Sähkön ja kodintekniikan ammattiliike vuodesta 1937.

ELEKTRIA

HYVÄN PALVELUN MYYMÄLÄT

SOMERO	Jukolantie 2	924-45888
FORSSA	Turuntie 1	916-20240

HUOLTO SOMERO Joensuuntie 42 puh. 924-47 255

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

Somerniemen OSUUSPANKKI

Hyvää Joulua

MIKKOLAN KUKKAKAUPPA ja HAUTAUSTOIMISTO

Puh. 485 092, iltaisin 47 188
Auto 949/226 996

Kirja on usein ystävälle paras lahja.

ONNEKASTA JOULUA

Someron Kirjakauppa

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta kaikille somerolaisille toivottaa

Fussin Baari puh. 45 443

AMANITA

FINLANDIA-ARKISTO

EEVAN TYTTÄRET

toivottavat Hyvää Uutta Vuotta

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

RAUTA- JA PELTINELIÖ OY

om. Siviranta
puh. 45 929

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta

SOMERON SÄÄSTÖPANKKI

SOMERON OSUUSPANKKI

KANSALLIS-OSAKE-PANKKI

Hyvää Joulua ja
liikenneturvallista
vuotta 1990

SOMERON AUTOKOULU oy ☎ 46 473

- näkötarkastukset
- silmänpaineenmittaukset
- silmälasit
- piilolasit
- muotikehykset
- kuulokojeet
- kuulokojehuolto
- paristot
- suurennuslasit
- kiikarit
- filmit
- valokuvien kehityspalvelu
- angoralämmittimet

näköalaoptikko
SOMERON OPTIIKKA OY
Joensuuntie 31, 31400 SOMERO Puh. (924) 46 133 Paivelemme ma-to 9.00-17.00, pe 9.00-18.00

*Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
toivottaa*

market THANSKI
JOENSUUNTIE 32 SOMERO PUH.45865

voi raivata tietä ilosanomalle, eivätkä ne maksa paljon.

Joulun ilosanoma on koko ihmiskunnalle tarkoitettu sanoma, hyvä uutinen. Elämän sanana se on hengellistä leipää. Nälkiintyneet sielut tarvitsevat ja kaipavat sitä. Vaikka menehtymäisilleen asti puutetta kärsivät sielut eivät osaakaan enää kaivata ravintoa, auttajat oppivat kuitenkin tarjoamaan ravintoa sellaisella tavalla ja siinä mudoosssa, että auttamistoiminta on mielekästä ja pysyy sellaisena.

On ymmärrettävää, että tällaiselle elämälle muodostuvat tietyt toimintamuodot. Joulun vietto on näiden seurakunnallisten perinteiden sitomaa. Jouluaamun varhaisjumalanpalvelus, joulukirkko, on muotoutunut Jeesuksen syntymäpäiväjuhlaksi. Tahdon olla kristittyjen rinnalla juhlimassa Vapahtajani syntymäpäivää. Siispä jouluaamuna kello seitsemältä kirkkoon!

Toivoisin, että joulunvietto Somerolla syventäisi mielessäni hyviä kristillisiä tapoja. Itse voisin saada tukea hyvistä tavoista. Kristillisen hyvän tavan arvostaminen kysyy meiltä vastuun heräämistä laajemmassa merkityksessä.

Voin myös omalta osaltani tukea aidommin kuin ennen lähettiedustajiamme ja heidän työtään jouluevankeliumin eteenpäinviemiseksi. Voin kannattaa itse monin tavoin velkaantuneenakin niitä, jotka ovat vielä suuremmassa puutteessa kuin lähiomaiset. Vuorovaikutukseen uskaltautuva oppii "keskinäisen kellumisenlain" (minä kannatan sinua, kiitos, että sinä kannatat minua). Nykyajan ihmisille tulisi opettaa vuorovaikutuksen merkitystä!

Joulu on uuden aikakauden aukeamista. Vanhan testamentin profetiat kertovat tästä päivien lopulla tapahtuvasta messiaanisesta ajasta. Jeesus on se hyvä hallitsija, joka on tullut elävän Jumalan nimessä. *Me* otamme ihmisinä vastaan mieluummin sen, joka tulee omassa nimessään. Sellaisessa on jotakin hohtoa: hänhän osaa mielistellä kieroutunutta sisintämme. Mutta Jeesus, kuningas, hallitsee mieliämme puhtaudessa ja totuudessa eikä hän koskaan imarele. Hän on nöyryydessään voittamaton. Hän edustaa kaikkea sellaista, mikä luonnostaan minulta ja joulustani puuttuisi. Joulun sisältönä on rauha ja anteeksiantamisen ilo; rauha Jumalan kanssa ja rauha lähimmäisten kanssa.

Tulevaa joulua ajatellen olen joutunut sanomaan: ei niin kuin minä tahdon. Tapahtukoon Jeesus Sinun tahtosi! — Huomaan taas olevani sidottu Häneen, pienestä suureksi kasvavaan Mestariin. En tule toimeen ilman Häntä, Hänen ajatuksiaan ja läsnäolonsa tuntua. Olen kiinnittynyt yhä enemmän Häneen. En usko vain oppimääritelmiin Hänestä. Hän itse on joulun sisältö ja se juju, joka tekee homman mielekkääksi. Yritän arvostaa Hänen juhlaansa, vaikka itse en olekaan erityisemmin juhlaihminen. Kaipaan siis joulusta hiljaisuuden rentouttavaa lepoa!

Toivotan jokaiseen somerolaiseen kotiin Jeeus-iloa ja leppoisaa rauhaa.

SIIRI HALTIA

Kirkkomatka

Talvella koulumatkalla olimme puhuneet Annan ja Valman kanssa, että kun kesä tulee, menemme yhdessä kirkkoon. Tulihan se kesä.

Eräänä pyhäaamuna lähdettiin. Ei menty maantietä myöden, sillä siinä olivat suuret mäet. Pellonpientareita pitkin kulki kirkkopolku. Talvisiltalaisten talojen pellot ovat uuden Salon tien vieressä. Niitä sanottiin suonpelloiksi; oli Eskolan, Ali-Nikkarin, Nokan ja Teeren pellot.

Teeren harmaan makasiinin luona oli puoli kirkkomatkaa kuljettu. Siinä voi jo vetää henkeä vähän pidempään. Me jatkoimme matkaa Annan ja Valman kanssa. Rauhalan luona oli vähän kärrytietäkin. Sitten jatkoimme Kauralan pihalta kirkolle. Ennen kirkkoa oli Harjun vanha lato, joka oli viimeinen pysähdyspaikka. Vanhemmat ihmiset istuivat ladon kynnykselle lepäämään.

Siinä sitten pantiin kengät jalkaan, laskettiin päällimmäinen hame alas, otettiin kirkkosilkki ja virsikirja esille. Miehet laittoivat takin ylleen. Meillä tytöillä ei ollut pitkää hametta, eikä silkkiä, ja pian olimme valmiit jatkamaan matkaa. Kiipesimme ylös lehterille, sillä sieltä oli hyvä näköala. Jos vaikka kirkossa oli tuttujakin.

Jumalanpalvelus kesti siihen aikaan useita tunteja. Lapsille aika tuli pitkäksi, ja jos oli äiti mukana niin nukuttiin. Me katselimme lehterin reunalta alas ja odotimme loppua. Kanttori Salminen soitti aina sellaisen loppusoiton, että ikkunat helisivät.

Nyt alkoikin kuulua jotain lirutusta. Kirkon ovet avattiin, ja siellä oli morsiuspari. Meille tuli kiire alas, sillä emme olleet ennen nähneet kirkkohäitä. Morsiamella oli huntu ja kukkavihko, sulhasella oli kukka rinnassa. Sitten olivat morsiusneidot ja sulhaspojat, jotka menivät alttarille morsiusparin kahtapuolen seisomaan. Oli meillä siinä katsomista!

Kun vihkiminen oli toimitettu, kanttori soitti taas jotain häämarssia. Me lähdimme kotiinpäin. Varmasti matkalla puhuttiin vihkiäisistä. Kun tulin kotiin, sanoin terveisiä kirkosta, sillä se oli aina tapana. Äiti kysyi, että mitä kirkkoon kuului. Kun selitin, mitä olin nähnyt, että se viimeinen morsiustyttö ja sulhaspoika olivatkin olleet oman kylän lapsia. Sulhasta ja morsianta en tuntenut. Äiti istui hiljaa, ja sanoi sitten, että siinä vihittiin Valman isä. Valma ei isäänsä tuntenut, sillä hän oli avioton.

Joulu kirkossa kohdataan

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

SOMERON KUNTA

ILOISTA JOULUA

JUSSIN ASUSTE
JOENSUUNTIE 16
P. 485045

HYVÄÄ JOULUA
JA
ONNELLISTA UUTTA VUOTTA

Muotitukka

Irma Mäntylä
Joensuuntie 5 puh. 47169

Hyvää Joulua toivottaa

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

TARJOUKSESSA AINA KAIKKI paitsi hinta rauh. tuotteet
– ILMAN RAJOITUSTA – ILMAN KUPONKIA
SÄÄSTÖHALLI
MA – PE 9 – 20, LA 9 – 15 PUH: 45904

Ei tulevaisuutta ilman viljelijää

maatalous oy
Somero, p. 46 401

Hyvää Joulua ja
Onnea Uudelle Vuodelle
toivottaa
KULTELAN
TALOUSKAUPPA
puh. 485 367

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
SOMERON HUOLTO OY

HYVÄÄ JOULUA
TOIVOTTAA
KUKKAKESKUS
Joensuuntie 25, puh. 485 385

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
MUNATUKKU
A. TAMMINEN
puh. 45 575

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
T. Tamminiemi ja Kumpp.

Hyvää Joulua ja
Onnellista
Uutta Vuotta
Kampaamo
Leena Laine
puh. 485 164

Hyvää Joulua sekä
Onnellista Uutta Vuotta
asiakkailleen toivottaa
Savolaisen Kasvatuskanala

Jouluilot Anumiisasta
Anumiisa
Joensuuntie 26, 31400 SOMERO
Puh. (924) 472 08

Hyvää Joulua ja
Onnekasta Uutta Vuotta
asiakkailleen ja tuttavilleen
toivottaa Liisa Ylitalo
Käsityö ja Lahja
VALTAHARJUN LIIKETALO PUH. 485 212

Hyvää Joulua
toivottaa
KAMPAAMO EEVA
Urheilutie 23, puh. 45 441

LVI-ASIANTUNTIJALIIKE
Hanakat
-HOITAA-
PUTKI-SAARINEN KY
SOMERO, URHEILUTIE 37, PUH. 47 291

Hyvää Joulua toivottaa
Neulenurkka
SOMERO P. 924-47130

PAULI POLLARI

Vänrikki Eino Keltanummen talvisota

Ystäväni, muistat Eino Keltanummen, aseveljeni talvisodassa. Minä tutustuin häneen, kun 10. pnä lokakuuta 1939 jouduimme astumaan reserviin. Aluksi meidät koottiin Hämeenlinnaan, ja sieltä jatkoimme muutaman päivän päästä matkaa Koiviston kauppalaan ja edelleen laivalla Koivistonsaareen. Siellä saaressa olimme koko YH:n ajan eli siihen asti, kun sota syttyi. Eino Keltanummi oli meidän komppanian nuorin upseeri; hänestä tuli 3. joukkueen johtaja. Jouduin olemaan tämän komppanian kirjurina koko ajan ja siten läheltä seuraamaan komppaniamme jokaisen miehen elämää. Eino-poika, joksi toiset upseerit häntä nimittivät, oli jo reserviaikana hyvin pidetty sekä upseeritoverien että miehistön taholta. Hänellä oli komppaniassamme useita asetovereita sotapalvelusajaltaan. Hänellä oli mallikelpoinen käytös, sanalla sanoen Eino oli suomalaisen sotilaan esikuva.

Sodan sytyttyä meille tuli äkkilähtö sieltä saaresta. Olimmehan polkupyöräjoukko ja valmiina iskemään heti tarpeen tullen. Saimme siis käskyn lähteä heti ottamaan vastaan vihollista ja viivyttämään sitä mahdollisimman kauan. Kiiruhdimme pikamarssissa pyörillä rajaa kohden ja kerkisimme Vammeljoelle asti vihollisen jo pyrkiessä sen yli. Vihollinen teki toivottomia yrityksiä ylittääkseen joen, mutta turhaan.

Kauan emme kuitenkaan ehtineet olla Vammeljoella, sillä saimme käskyn kiirehtiä Perkjärvelle sinne pyrkivää vihollista vastaanottamaan. Samoin kävimme Uudellakirkolla työntämässä itäistä naapuria takaisin. Kun olimme nk. kevytosasto, käytettiin meitä aina paikoissa, joissa vihollinen oli saanut läpimurron.

Näissä viivytystaisteluissa vänrikki Keltanummi jo näytti leijonankyntensä. Hän oli aivan pelkäämätön ja urhea soturi. Hänestä tuli heti komppaniamme päällikkön oikea käsi, ja miehet puhuivat hänen urheudestaan.

Nämä olivat ensimmäisten viikkojen otteluja. Vasta näiden kokemusten jälkeen alkoi varsinainen sota. Tulivat vastaan puolustuslinjat. Nyt suomalaiset koettivat todenteolla ja kaikin keinoin estää vihollislaumojen kiivaat hyökkäykset. Joulun edellä teki meidänkin pataljoonamme ensimmäisen vastahyökkäyksen Hatjalahden yli. Silloin myös antoi pataljoonamme ensimmäiset veriuhrit, sillä yksi upseeri, viisi aliupseeria ja toistakymmentä miestä kaatui. Se oli rohkea hyökkäys aukean järven yli suoraan vanjojen asemiin. Menetyksiä tuli, mutta itse hyökkäys onnistui. Tässä hyökkäyksessä Eino Keltanummi erikoisesti kunnostautui. Rohkeasti hän syöksyi joukkueensa edessä, siten innostaen toisia. Hän ja eräs hänen toverinsa ottivat rohkealla ja häikäilemättömällä tavalla muutamia vihollisvankejakin.

Sota muuttui jo Hatjalahdessa asemasodaksi, jossa jouduttiin myös partioimaan ja tekemään tuhoja vihollisen majoitusalueella. Näissä tiedustelu- ja hävityspartioissa Eino Keltanummi oli aina ensimmäisenä vapaaehtoisena mukana. Hän oli niillä retkillä niin rohkea ja huimapäinen, että komppanianpäällikkö häntä monesti varoiteli. Monta kertaa Eino lähti näille retkille toisten sitä tietämättä. Palattuaan hän toi erittäin tärkeitä tietoja vihollisen puuhista.

Osastomme siirrettiin Summan lohkolle Marjapellonmäkeen. Alkoi ankara tykistötuli, joka jatkui sodan päättymiseen asti. Eino Keltanummi oli koko ajan rauhallinen ja kylmäverinen. Hän hallitsi hermonsa täydellisesti. Kovimmalle otti, kun toveri kaatui vierestä, asetoveri, joka täällä tuli melkeinpä läheisemmäksi kuin oma veli. Monen aseveljen Eino Keltanummikin näki lähellään kaatuvan, ennenkuin tuli hänen vuoronsa. Ennen kaatumistaan hän usean viikon ajan johti 1. ja 3. joukkuetta. Joukkueet olivat jo pienentyneet niin, että niitä täytyi yhdistää täyden taisteluvahvuuden saavuttamiseksi.

Alkoi raskas perääntyminen. Mekin jouduimme vähin erin vetäytymään Viipurin lähettyville asti. Nyt taisteli Eino urhoollisesti osastomme perässä tullen ja näin varmistaen meille perääntymisen. Kuljimme kohti länttä, tulimme Ala-Sommeelle. Täällä päättyi Eino Keltanummen, niin urhoollisen ja rohkean sotilaan tie.

Muistikirjaani on merkitty: res.vänr. Eino Artturi Keltanummi, synty 30. 10. 18 Somerolla, tuntolevyn numero 171941. Lähin omainen: isä Vihtori Keltanummi. Kaatui 20. 2. 40 Sommeessa.

Einon ruumiin vieressä seisoen ei komppanianpäällikkökään voinut olla itkemättä. Einon oman joukkueen karskeinkin soturi itki niinkuin sotilas voi itkeä menetettyään esikuvallisen johtajansa. — Kuoleman kasvojen edessä solmittu aseveljeys ei katkea eikä unohdu. Eino Keltanummi kuului niihin, jotka oli "valittu kohtaloista korkeimpaan, eest' ihmisyyden uhrikuolemaan."

TAPIO HORILA

Riutan Uustuvan entiset asukkaat kertovat

Kun Someron torppamuseota 1950-ja 60-luvuilla pystytettiin, yritettiin samalla kerätä tietoja Somerolta ja lähipitäjistä siirrettyjen rakennusten vaiheista ja entisistä omistajista. Tämä oli erityisen tuottoisaa museon päärakennuksen Riutan torpan osalta, koska tietoja vielä tuolloin olivat antamassa Anna Eloranta ja Tilta Honkio, jotka molemmat olivat viettäneet lapsuus- ja nuoruusvuotensa Riutassa ja olivat henkisesti sangen pirteitä. Heitä haastateltiin moneen otteeseen, kunnes näytti siltä, että heidän muistovarastonsa Riutan torppaa asuneiden perheiden elämästä oli ammennettu loppuun. Muuan aukko muisteluun kuitenkin oli jäänyt. Tuntuu ihmeelliseltä, ettei haastatteluissa kertaakaan tullut mainituksi Uustuvaksi nimitettyä rakennusta, joka läheisesti liittyi Riutan asukkaiden elämään.

Ensi kerran kuulin Uustuvasta vasta viime heinäkuussa, kun rouva Aili Raivo otti asian puheeksi.

Aili Raivo on se pikkutyttö, joka seisoo eturivissä monesti julkaistussa Riutan perikunnan valokuvassa vuodelta 1929 (ks. esim. museo-opas "Torppa Härkätien varrella..." s. 23). Samassa kuvassa on hänen äitinsä Lempi Nurminen, joka siis on Anna Elorannan ja Tilta Honkion sisar (kaikki o.s. Rantanen). Myöhemmin tarinaamme liittyy Aili Raivon lisäksi muitakin kertojia.

Kun Kalle Kustaa Rantanen vaimonsa Matilda Niilontyttären kanssa otti haltuunsa Riutan torpan v. 1880, rakennettiin todennäköisesti tuolloin torpan edellisille pitäjille Heikki Hei-

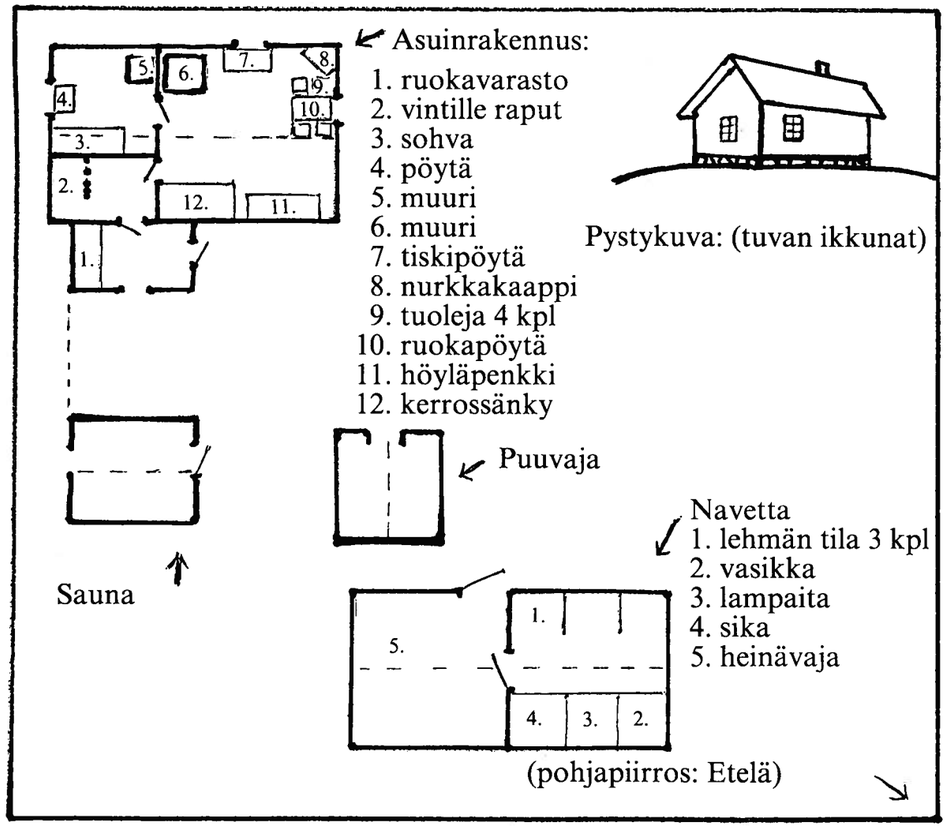

Somero, Terttilä. Pohjakaavio Riutan torpan Uustuvan pihasta ja pystykuva päärakennuksesta. Piirtänyt Lyyli Honkio Uustuvan entisten asukkaiden kertomusten perusteella lokakuussa 1989.

Hyvää Joulua toivottaen

Laukamo-yhtiöt

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta toivottaa

Sometar

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta

Someron MAATALOUS
Somero ☎ 465 55

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta toivottaa
Kahvila ja Elokuvateatteri Jukola
puh. 4911 403

Kun ols joulukim palamatoij ja uus vuas menis ilmav valkjav vaaraa

toivottaa
VAKUUTTAVA SOMEROLAINEN

HÄMEEN-UUDENMAAN VAKUUTUSYHDISTYS

HYVÄÄ JOULUA JA
MENESTYKSELLISTÄ UUTTA VUOTTA
TOIVOTTAA

LEHTOSEN KASVATTAMO ky
puh. 485110

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

Sähköurakointi
J. Mäenpää & Co
PUH. 46 715 ja 46 831

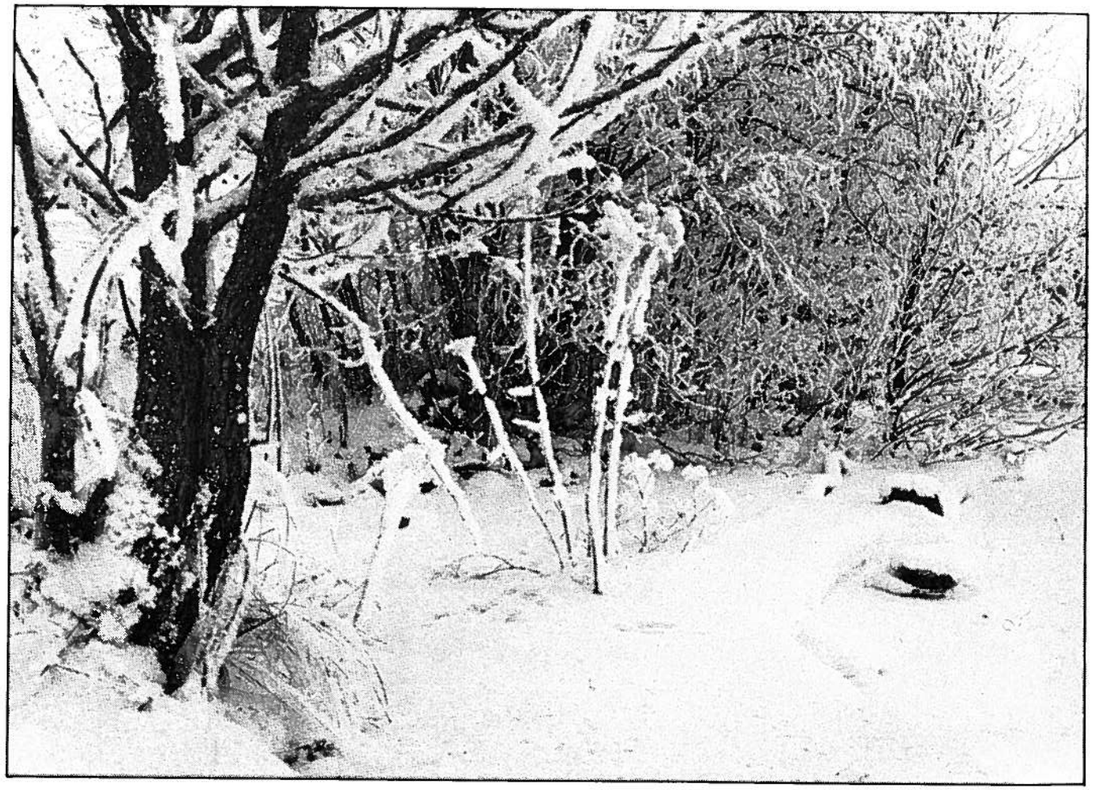

kinpojalle ja Maija-Stiina Eliaksentyttärelle asunto Riutasta noin 300 metriä Terttilän suuntaan mäelle. Lisäksi rakennettiin pihatto, puuvaja ja sauna. Tätä rakennusryhmää lienee alusta pitäen nimitetty Uustuvaksi.

Päärakennus oli noin seitsemän metriä pitkä ja viisi leveä. Siihen sisältyi tupa, kamari, eteinen ja lisäksi ulkokuisti. Kamarissa oli yksi ja tuvassa kaksi kuusiruutuista ikkunaa. Ulkokuistissa oli yksi koristeellinen ikkuna, jossa oli yhdeksän pientä ruutua.

Tuvassa ei ollut hellaa, vaan vanhanaikainen leivinuuni ja totto käännettävine kraakkuineen, johon ripustettiin pata. Huonekaluja oli ainakin kerrossänky ja pöytä.

Kamarissa nukuttiin sivustavedettävässä sohvassa. Muuna kalustuksena oli pöytä ja myöhemmin piironki, joka oli Rantasen vävyn Vihtori Salmisen tekoa.

Päärakennuksessa oli kivijalka, kuten Riutankin päärakennuksessa. Katto oli tikkukatto. Ulkokuisti, johon mentiin sivusta sisään, oli tasakattoinen. Saunassa oli tuohikatto malkoineen.

Kaivoa ei tarvittu, sillä mäen alla oli kirkasvetinen luontolähde, Silmälähteeksi nimitetty. Siinä säilyi voi kesälläkin miltei jääkylmänä.

Rekoolit olivat siihen aikaan vaatimattomia. Uustuvassa kasvoi yksi omenapuu ja keisarinkruunu. Tontin eteläpuolella oli noin kaksi aaria perunamaata.

Uustuvan ensimmäisistä asukkaista kuoli Heikki Heikinpoika 1912. Hänen vaimonsa Maija-Stiina Eliaksentytär eli tämän jälkeen vielä yhdeksän vuotta.

Maija-Stiinaa Riutan ja naapureitten lapset nimittivät Musteriksi. Miehensä kuoleman jälkeen hän asui Uustuvan kamarissa. Rakennuksen tuvasta saivat Riutan ja naapureiden vastanaineet nuoretparit tilapäiskodin, kunnes saivat oman asunnon.

Riutan naapureita ja samoin (entisiä) Terttilän Kaapon alustalaisia oli Ruohon perhe, joka asui Uustuvassa 1912—1917.

Ruohon tytär Taimi Oksanen muistelee, että Musteri oli mukava ihminen. Tämä keitti kamarin kakluunin pesässä jalkapannussa ruispuuroa, jonka hyvä maku on jäänyt Taimin mieleen. Olihan Maija-Stiina entinen pitokokki.

Ikävämpi Taimin lapsuudenmuisto on se, kun hän putosi Uustuvan lattialuukusta pimeään perunakuoppaan. Pelkällä säikähdyksellä putoamisesta sentään selvittiin.

Seuraavat Uustuvan tilapäisasukkaat olivat Riutan Rantasen tyttärien perheitä.

Tilta ja Armas Honkio perheineen asuivat Uustuvassa 1917—1922. Honkion tytär Oiva Kavander oli kahdeksanvuotias, kun perhe muutti Uustuvasta Ketolaan, jonka Armas Honkio oli Kalle Rantasen perikunnan huutokaupasta huutanut.

Uustuvasta ei maksettu vuokraa, mutta osallistuttiin kyllä Riutan torpan taksvärkkiin Terttilän Kaapolle.

Armas Honkio rakensi uuden navetan vanhan tilalle. Siellä pidettiin kolmea lehmää.

Oiva Kavander muistelee, että Uustuvan tuvassa pakkasellakin hyvin tarkeni, kun leivinuunia lämmitettiin.

"Pappan", Kalle Rantasen äiti Ulla Antintytär asui myöhemmin Lammin kylässä nykyisen Niemen talon paikalla, joka kuului Rantasen omistamaan Mäntylän tilaan. Jotkut Rantasen lapset kävivät sieltä käsin kansakoulua.

Jo mainitussa Riutan perikunnan valokuvassa Oiva Kavander on 15-vuotias pitkälettinen tyttö. Häntä kuvassa kovasti naurattaa, sillä edellinen kertojamme Taimi Oksanen pelleili valokuvaaja Aku Rannan takana.

Kysyin Oiva Kavanderilta, onko tullut käytyä Someron museossa. "Kävin kerran katsomassa Riutan tupaa, ja silloin tuli parku", kuului vastaus.

Viimeksi Uustuvassa asuivat Lempi ja Fredrik Nurminen perheineen. Heidän asumisensa osuu vuosiin 1922—1933.

Nurmisen tyttärellä Aili Raivolla on sävyltään vaihtelevia lapsuudenmuistoja. Hän näyttää otsastaan arpea, jonka sai, kun haki puuvajasta puita ja kompastui.

Toinen muisto on hauskempi. Aili kertoo, että hän ja Nummilan Helmi olivat kovia hevosmiehiä. (Nurmisella oli Uustuvan loppuvuosina hevonen.) Isä Freetrikki piti hevosen puolta eikä hyväksynyt tyttöjen oma-aloitteisia ajeluja, joten näitä piti harrastaa salaa. Kerran heidät kuitenkin yllätettiin, ja silloin piti juosta uhkaavaa tukkapöllyä karkuun. Pihassa oli suuri selkäkoppa. Aili pelastautui sen alle piiloon ja pysyi siellä, kunnes vaara oli ohi.

Riutasta Aili Raivo kertoo lisäksi, että kun Rantasen tytöt avioituivat, sai jokainen kotoaan häälahjaksi piirongin, pöydän ja lehmän. Tämä vahvistaa sitä torppamuseon opaskirjassa esitettyä olettamusta, että Riutta isäntänsä Kalle Rantasen tarmokkuuden ansiosta oli tavallista varakkaampi torppa.

Rantasella oli seitsemän tytärtä ja kolme poikaa. Isä-Kalle halusi, että hänen kaikkien lastensa oli opittava tekemään työtä. Kerran hän sanoi: "Menkä siit eres ruahoi leikkaamaan, kun teittii on niin paljonki." Tähän tytär Lempi tokaisi: "Kenenkäs syy se on, et meittii on niin paljo." Tämän urotekonsa Lempi sitten kertoi tyttärelleen Ailille.

Uustupa purettiin 1934 ja siirrettiin Nurmisten uuteen paikkaan Ihamäen Jokiniittyyn, jossa siitä tehtiin pihatto.

Kertojat:
Taimi Oksanen (o.s. Ruoho), s. 5. 3. 1912. Entisiä Riutan naapureita. Haastattelu 30. 10. 89.
Oiva Kavander (o.s. Honkio), s. 27. 5. 1914. Haast. 1. 11. 89.
Aili Raivo (o.s. Nurminen), s. Riutan peräkamarissa 26. 9. 1921. Haast. 19. 7. ja 30. 10. 89.
Kiitos kertojille sekä Lyyli ja Aimo Honkiolle tämän jutun teossa antamastanne avusta.

KYLLIKKI KUJANPÄÄ

Vanhaa ja uutta Joensuun tien varrelta

Ihminen unohtaa helposti entisen ja tottuu uuteen. Someron keskustaa halkovan Joensuun tien varrella on ennen sotia rakennettuja taloja viitisentoista, muut ovat muuttaneet ulkomuotoaan remonteilla tai paikalle on noussut kokonaan uusi talo.

Somero-Seuran arkistossa on runsaasti valokuvia tarkkoine teksteineen mm. Joensuun tienvarren näkymistä menneitä vuosikymmeniltä. Valokuvaaja Olavi Virtanen on arkistokuvien perusteella kuvannut nykypäivän näkymiä samalta kohdalta ja tällainen kuvasarja niistä syntyi.

1. Vanhatien ja Sahatien risteys 1940-luvun lopulla. Vasemmalla puiden takaa pilkottaa Ilanderin talon katto, taitekattoinen talo on peltiseppä Karl Relander, sitten rakennusmestari Otto Nordberg ja Elli Seppänen (Uusi Vaatetusliike). Oikealla puolella Someron Sahan työläisten asunto ja E. N. Mäenpään kauppa.

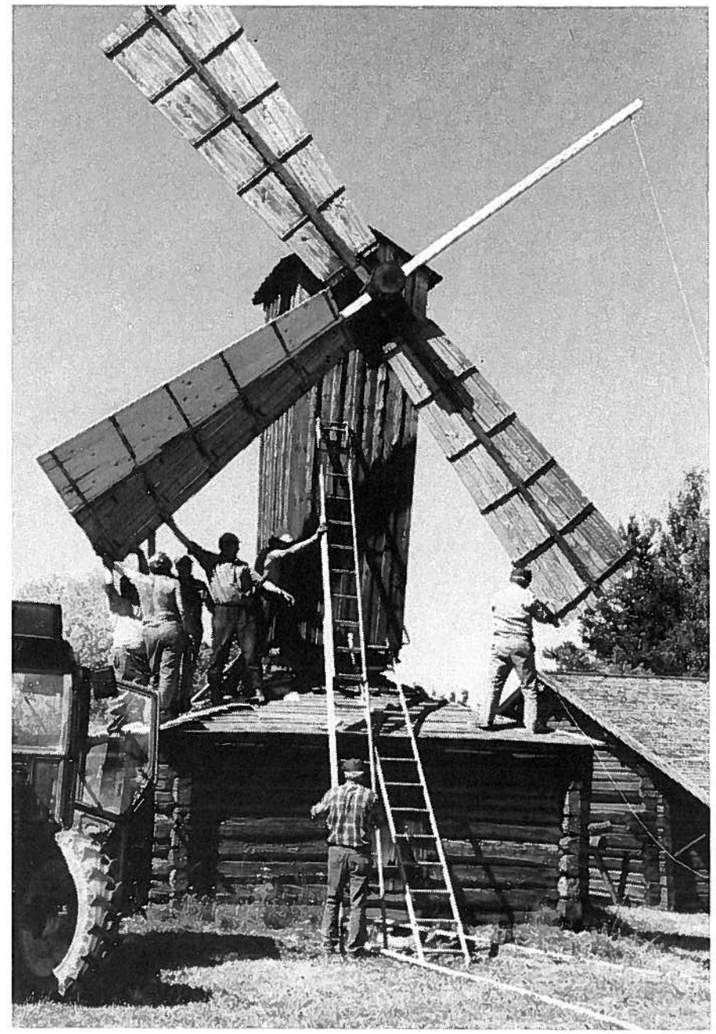

Kesällä kunnostettiin torppamuseolla tuulimyllyä. Kesäinen myrsky repi irti yhden siivistä. Siiven kunnostamisen ohessa vaihdettiin myllyn katon päreet uusiin. Kuva vasemmalla Olavi Virtanen. Kuva talkooväestä kahvitauolla Voitto Ollonqvist.

Karkkilassa kesäretkellä mukana olleet tutustuivat paikalliseen työläismuseoon.

Vuosikokouksessa myönnettiin päiväpulkka Ritva ja Esko Helmiselle tunnustukseksi ahkerasta talkootyöstä seuran hyväksi. Päiväpulkan ojensi Tuula Kämi. Kuva Olavi Virtanen, Somero-lehti.

Pitäjänpäivänä saivat Somero-Seuran kunniakirjan Tuulikki Pirttilä (vas.), Maila Lehtinen, Siiri Haltia, Aimo Alaranta, Vilho Kuusela ja Eino Laiho. Kolmantena oikealta on Ensio Männistö, joka kutsuttiin Somero-Seuran kunniajäseneksi. Kuva Seppo Kemppainen.

1. Sama paikka tänään, etualalla viiden tien risteys, Antintie asuintalo, Eero Kedonperä (ent. Seppänen), takana häämöttää Tuomisen talo. Oikealla Hannu Aaltosen ja Reijo Aaltosen talot.

2. Näin rehevä oli päätie vielä 1950-luvun alkupuolella. Vasemmalla Someron Osuuskassa ja Tapion liiketalo. Oikealla Kansallis-Osake-Pankin konttori.

2. Puut ja pensaat ovat hävinneet ja tie leventynyt. Vasemmalla Someron Osuuspankki, Tapion, Kuisman ja Tennan (Oras) liiketalot. Oikealla ent. KOP:n talossa on Forssan Auto Oy:n myymälä.

3. Joensuun tie n. 1958. Vasemmalla Someron Säästöpankki, Valtaharjun, Mikkolan ja Peltomäen liiketalot. Oikealla Rostin talo, joka purettiin v. 1984. Kuusien takana kätilöiden asuintalo, Aholasta näkyy vain maantien puoleinen veranta, josta mentiin kunnanlääkärin vastaanotolle, sitten Nordlund ja Someron Kirjakauppa.

3. Näin on maisema muuttunut. Vasemmalla Valtion Virastotalo, Säästöpankki, jota on jatkettu melkein kiinni Valtaharjun taloon. Oikealla Rostinkulman liike-asuintalo. Vilkin puiston kuuset ovat kasvaneet pituutta ja tuuhettuneet.

4. Kylänäkymä 1930-luvun alkupuolelta. Oikealla Suojeluskunnan talo, joka paloi huhtikuussa 1940, sitten Työväentalo, näiden talojen välissä oli urheilukenttä. Suomelan liiketalon edessä Eeva Ylenin mökki, joka myöhemmin purettiin ja liiketaloa jatkettiin nykyiseen pituuteensa. Vasemmalla Kiirun makasiini ja Raadelma.

4. Virastotalo valmistui v. 1964 ja vuotta myöhemmin KOP:n liiketalo. Tietä on levennetty niin, että Suomelan talo on aivan kadun reunassa. Vasemmalla PYP:n rakennuttama, myöhemmin seurakunnan omistuksessa ollut liiketalo. Riislan talo, jossa sijaitsee Alko ja T-Hanski parkkipaikan takana, eivätkä näy kuvassa, sitten Kesoilhuolto ja Värimaan liiketalo.

Somero-Seuran kesäretki suuntautui tänä vuonna Karkkilan ja Nummi-Pusulan maisemiin. Nummi-Pusulassa retkeläiset tutustuivat mm. uuteen meijerimuseoon. Retkikuvat Voitto Ollonqvist.

Meijerimuseon sisätilat olivat avarat ja valoisat.

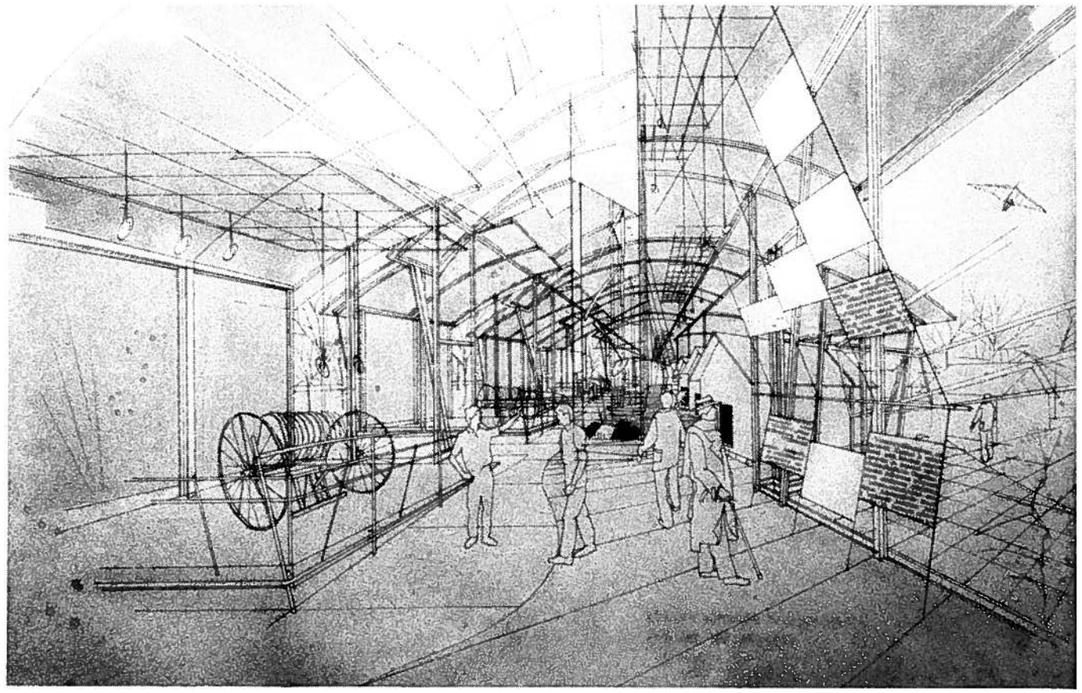

Maatalousmuseo-hanketta edistettiin koko vuoden ajan. Espoon Teknillisen Korkeakoulun arkkitehtiopp-ilaat saivat kevättalvella valmiiksi luonnoksensa tulevasta uudesta museosta. Parhaat työt olivat keväällä Aholassa somerolaisten nähtävänä. Kuvassa Jari Tirkkosen hahmottelema luonnos. Kuva Olavi Virtanen, Somero-lehti.

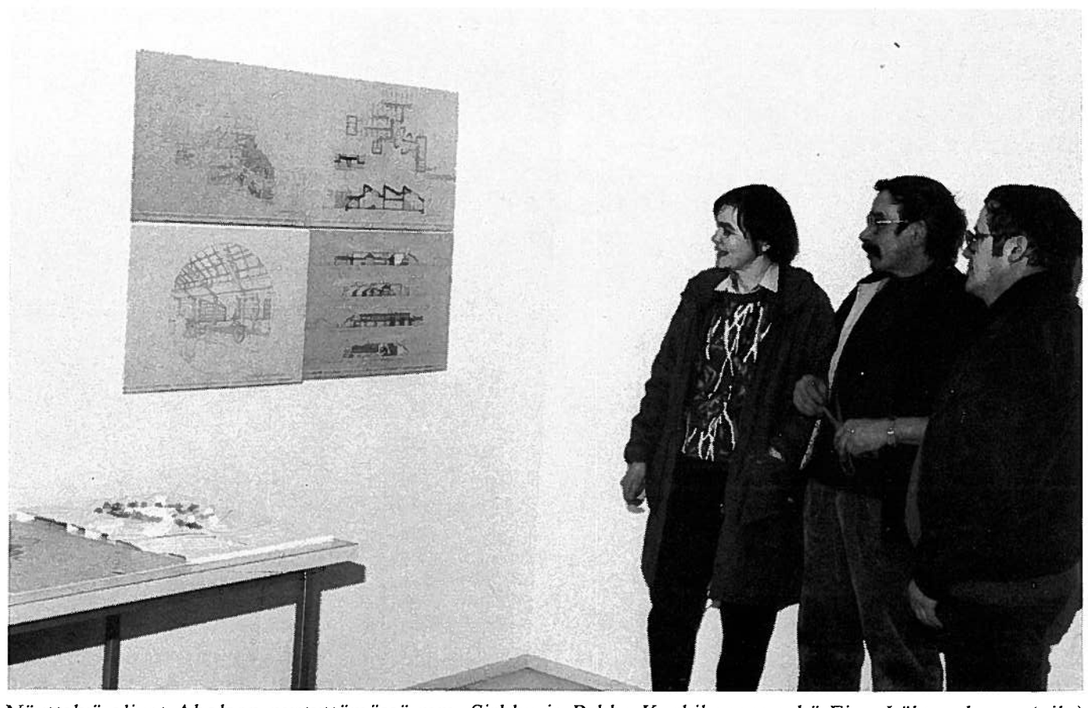

Näyttelyä olivat Aholaan pystyttämässä mm. Sirkku ja Pekka Kurkikangas sekä Eino Lähteenkorva (oik.). Kuva Voitto Ollonqvist.

5. Keskustan tien levennys aloitettiin v. 1957. Oikealla Laineen Nahkuriliike ja Laineen asuintalo. Vasemmalla Hölmölä, omistaja Elli Malenius. Talossa oli aikanaan Maleniuksen vaatetusliike ja sen jälkeen Jorosen Sähköliike. Talo tuhoutui tulipalossa 1960-luvulla.

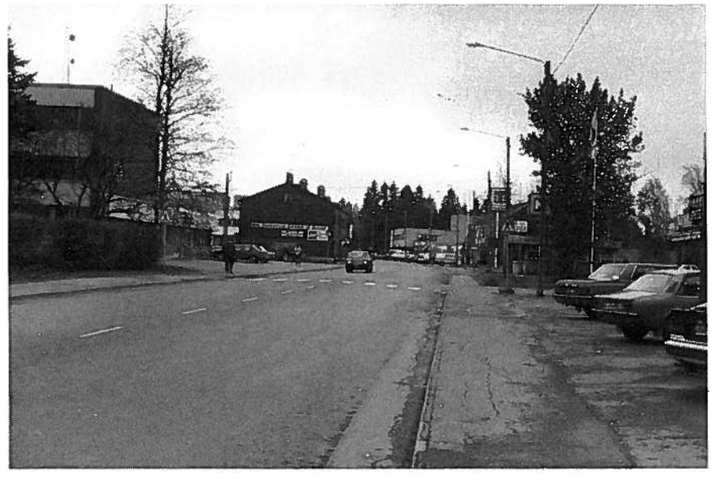

5. Oikealla edessä näkyy Värimaan kulmaa, sitten Kioskikolmio, entinen seurakunnan virastotalo, Saukon ja Rostinkulman liiketalot. Vasemmalla Jukolanhovin asuintalo ja Suomelan liiketalo.

6. Ruunalan risteys v. 1924. Oikealla 1921 valmistunut Someron Osuuskaupan ensimmäinen oma toimitalo. Vasemmalla kaupan autotalli (vaalea rakennus) ja ulkovarasto, jonka takana näkyy rakenteilla oleva Purolinna.

6. Ruunalan risteys on laajentunut. Oikealla Someronrinteen asuintalo, puiden takana Someron Sähkö & Koneen entinen myymälä ja Laineen liiketalo. Vasemmalla Shell-huoltoasema, takana näkyy Somermaan päätyä.

Kiviin liittyviä tarinoita

Pitäjämme pohjoiskolkassa oleviin kiviin liittyviä tarinoita aion tässä muistiin merkitä. Ensinnä Paltan metsällä maantienlaidassa oli vielä 50-luvulla kivi, jota vain isoksi kiveksi nimitettiin. Tästä kivestä aina määriteltiin matka, niin ja niin paljon Jokioisille tai Somerolle päin. Tämä oli siis tärkeä merkkipaalu kansan keskuudessa. Myös nuorison keskuudessa tämä oli aikojen saatossa ollut sellainen rehvipaasi, sillä tämän tunsivat kaikki, jotka sen kerran olivat ohittaneet.

Tämä kivi kantoi ennen nimeä **Pirunkivi.** Tämä johtui siitä, kun sen ympärille oli sepitetty monenmoisia kummitusjuttuja. Vielä 50-luvulla sen ollessa siinä tien laidassa, siihen sisältyi jotain salaperäistä, näin askel sai vauhtia ja sen suuntaan katsoivat silmä tarkkana ainakin lapset. 30-luvulla vielä oli tapana rohkeimpien leikkiä kummitusta, jos oli tietoa, että joku arkalanmamman poika oli tulossa sanottua tietä illan hämärässä. Nyt tämä kivi on jo vainaja, sillä TVH räjäytti sen tietä levitettäessä. Siinä meni kummitukset ym. Paikalla on enää joitakin lohkareita muistuttamassa tuleville sukupolville tällaisen merkkikiven olemassaolosta.

Toinen tunnettu kivi on **Putinkivi,** josta kansantaru kertoo, että pukki on aikoinaan sen päälle nousten puolustanut itseään sutta vastaan. Miten lienee pukin käynyt, sitä ei taru kerro. Tämän kiven luota kulki aikoinaan vilkkaasti liikennöity talvitie, silloin kun hevospeleillä vielä liikuttiin, kun routa ja jää oli tehnyt sillat ojien ja suosilmäkkeitten yli. Tämä oli kansan suussa siis **Putinkiven tie.** Nyt siitä kulkee Tapion rakentama Putinkiven metsäautotie, jonka varmaan monet pitäjäläiset tuntevat marja-ja sieniretkiltään, samoin rakastavaiset, sillä siellä voi pitää heille sopivaa vauhtia ja pitää vaikka pussaustaukoja. On sopivia parkkipaikkoja.

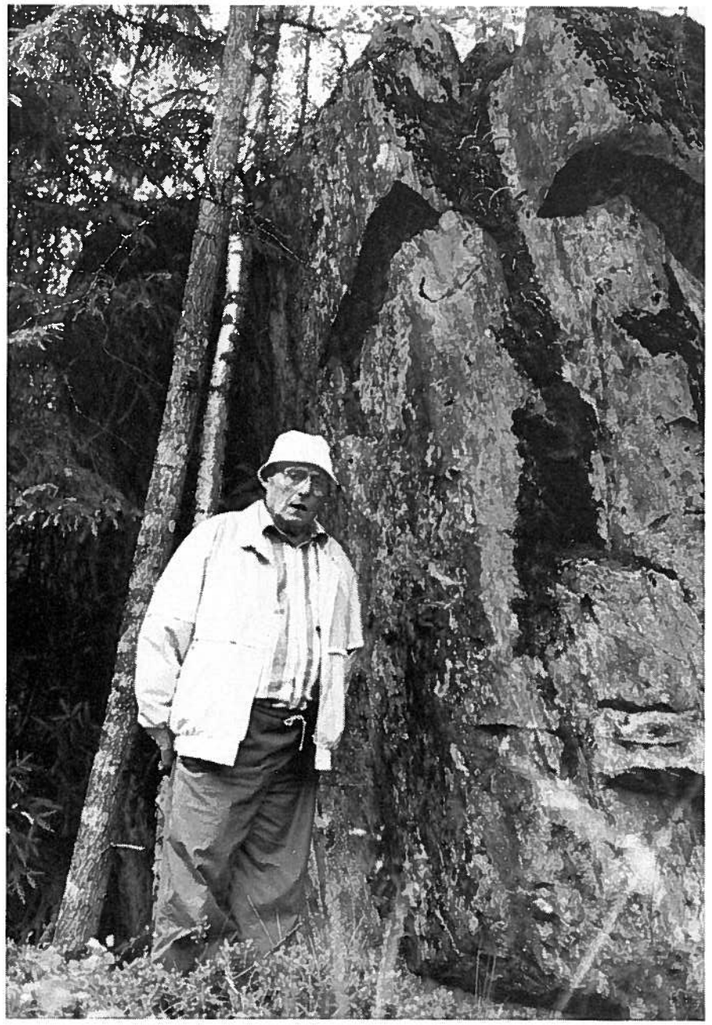

Hallahuhdan kirkkokivi. Aukeaman valokuvat: Taisto Kuoppala.

Kolmas merkittävä paasi on **Hallanhuhdan kirkkokivi,** jonka nimen synnystä on kaksi eri versiota. Ensimmäinen kertoo nimen johtuvan siitä, että kivi muistuttaa kirkkoa joltakin suunnalta katsoen. Nykyisin se on niin metsän ympäröimä, että sellaista kuvakulmaa ei siitä löydy. Toisin oli 65 vuotta sitten, jolloin kävimme naperoina Hyvähuhdan suon rantaniityillä luonnonheinää tekemässä, ja kuljettiin tämän kiven läheltä menevää kint-

Tapio Horila luovuttamassa Tuula Kämille Suomen Kotiseutuliiton harrastusmitalia. Takana Heikki Horila.

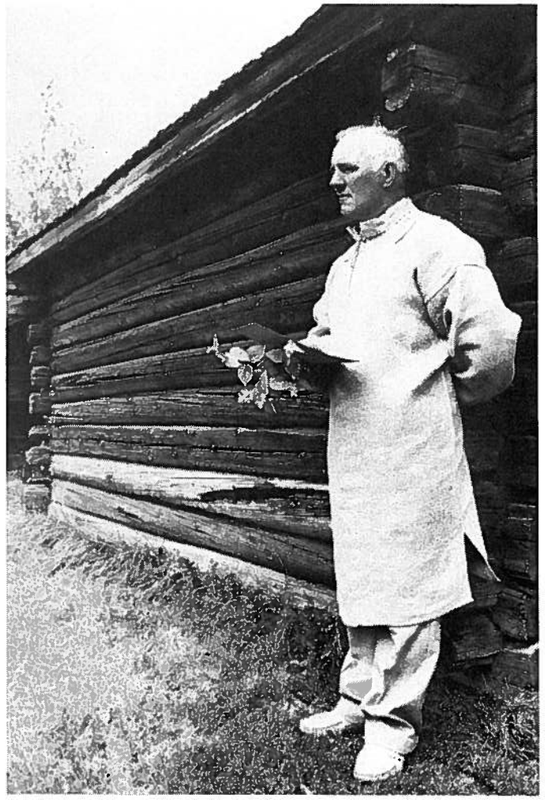

Pitäjänpäivillä julkistettiin myös lehdistön valinta vuoden 1989 mekkopitäjäläiseksi; valinta osui Somero-Seuran aktiiviseen ahertajaan Voitto Ollonqvistiin.

Renkaanheittoakin saattoi taas kokeilla pitäjänpäivänä.

Juhlapuheen piti Tauno Lähteenkorva.

Janne Rintala lausui Helvi Hämäläisen runoja.

Torppamuseon alue täyttyi taas heinäkuussa, kun vietettiin pitäjänpäivää. Yleisöllä oli mahdollisuus tutustua työnäytöksenä viljan puintiin ns. mieskierron avulla, jota kuvassa kiertävät Reijo Mattila (vas.) ja Mauri Kämi (kesk.). Oikealla Esko Helminen. Aukeaman kuvat Seppo Kemppainen.

Ensio Männistö (vas.) ja Mauri Kämi näyttivät miten puitua viljaa on ennen vanhaan pohdittu.

Putinkivi.

Vahankivi.

tupolkua.

Toinen versio kertoo, että kivi olisi saanut nimensä siitä, kun aikoinaan tässä Maisankannon mäessä on leiriytynyt eräs joukko-osasto, ja tämä on pitänyt iltahartauksiaan tämän kiven ympärillä. Tämä Maisankannon mäki on saanut nimensä kansantarun mukaan, kun eräs Maisa-niminen mies on istunut tässä mäessä ison kannon päässä, levätessään mennen tullen kirkkomatkallaan. Tämä toinen ja kolmas kivi sijaitsevat Ollilan kylän alueella, seudulla jolla olen tätä elämäni taivalta tallannut.

Nyt mennään Sylvänän kylän perukoille noin viidenkymmenen metrin päähän Torron rajasta. Sieltä löytyy niinsanottu **Liukukivi,** joka jäi mieleeni jo pienenä poikana Simperin poikien kanssa metsissä kolutessa. Se on kallioalustalla, ja sen alla on pienempi kivi, joten isä Simperi kertoi, että tämä on liukunut hänen muistinsa aikana jonkin matkaa, mutta eipäs tullut laitettua merkkiä silloin 65 vuotta sitten. Nyt voisi todistaa, onko asiassa perää. Kun silloin päivittelimme, että mistä sellainen siihen on tullut, ukko sanoi: "Sen on jättiläinen varmaan paiskannu tualt jostain Torron takkaalt."

Silloin 65 vuotta sitten, kun tähän kiveen huomioni kiintyi, se oli Simperin metsässä. Nyt se on Vaarasen veljesten metsässä. Niin liukukivi kuin onkin, ei se rajoja ole ylittänyt, mutta metsän omistussuhteet ovat vain vaihtuneet.

Seuraava kivi onkin julkinen näky. Vieras autoilija jopa pelästyy ja luulee joutuvansa päin suurta kiveä, ainakin valojen aikana, kun Someron suunnalta lähestyy tätä tienristeystä. Tämä **Vahankivi** on Someron, Tammelan ja Jokioisten pitäjien rajapyykki. Heti se kokee uuden arvonnousun, sillä siitä tulee myös läänin rajapaasi. On kuin luoja jo aikojen alussa olisi pannut merkille, että tuohon pitää heittää vähän muhkeampi järkäle, sillä sen arvo vain aikojen saatossa korostuu. Onhan sen harvinaisuuden ihmisetkin arvostaneet, sillä se on luonnonsuojelulain nojalla rauhoitettu, kuten kuvassa esiintyvästä laatasta paaluineen näkyy.

Ei ollut tarkoitus tässä itseäni kuvauttaa, mutta kuvaaja vaati kuin vertailunkohteeksi kivien kokoon nähden. Koettakaa ymmärtää.

GEORG HAGGREN

Åvikin lasitehtaan kaivaukset

Peltomullan alla ollutta ensimmäistä säilynyttä ja dokumentoitavaa tasoa kaivetaan esiin kaivausten alkupäivinä heinäkuussa 1988. Kaivajat vasemmalta Mikko Pöysti, Markku Suomela, Heikki Pöysti ja Tiina Piispanen. Valokuvat kirjoittajan.

Suomen ensimmäinen lasitehdas ennätti toimia Uudessakaupungissa vain neljä vuotta, ennen kuin se tuhoutui tulipalossa vuonna 1685. Seuraava lasiruukki, joka sai nimekseen Åvik, perustettiin maahamme yli 60 vuotta myöhemmin. Se rakennettiin Someron Sillanpään kylään vuonna 1748. Åvikin perusti Ruotsin sotakollegion kanslisti Jacob Reinhold Depong (de Pont), jonka sukujuuret johtivat Somerolle. Depong hankki haltuunsa koko Someron Sillanpään kylän ja rakennutti tehtaan Hämeen härkätien varrelle Paimionjoen rantaan. Kesti yli 30 vuotta, ennen kuin seuraava lasitehdas aloitti toimintansa maassamme.

Parhaina päivinään 1700-luvun lopulla Someron eli Åvikin lasitehdas oli koko Ruotsi-Suomen suurin. Huomattava osa tuotannosta menikin emämaan markkinoille. Työntekijöitä perheineen oli enimmillään noin 350. Heistä osa oli Ruotsista ja Keski-Euroopasta muuttaneita lasimestareita. Useimmat olivat kuitenkin kotoisin ruukin lähiympäristöstä. Suurella osalla somerolaisia on varmasti esivanhempia, jotka ovat olleet lasiruukissa töissä. Jotkut paikkakuntalaiset onnistuivat kohoamaan lasinpuhaltajamestareiksi asti. Tämä ei suinkaan ollut itsestään selvyys, sillä lasinvalmistuksen ammattitaito oli tarkoin varjeltu salaisuus, jota ei helposti päästetty vanhojen puhaltajasukujen ulkopuolelle. Vasta 1800-luvun lopulla suomalaiset alkoivat toden teolla vallata alaa.

Åvikissa valmistettiin vihreätä talous- ja apteekkilasia, ikkunalasia sekä säätyläisille kirkasta lasia, josta osa koristettiin kaivertamalla ja maalaamalla. Tehtaan merkitys väheni 1800-luvun alussa. Tehdasalueen tuhouduttua raivoisassa tulipalossa toukokuussa 1833 eivät lasihytit enää nousseet tuhasta. Suo-

Somero-Seura kiittää

Kuluneen vuoden aikana Somero-Seura on saanut seuraavia lahjoituksia

Pentti Viljanen: hinattava leikkuupuimuri.
Veera Tietti: puinen potkukelkka.
Risto Talonen: sahra ja sen kuljetus Kuusamosta.
Ilmo Imara: kangaspuiden keloja, vihdinpuut ja kerinpuut, lihta.
Aimo Syrjälä: puupuristin, höylä.
Hannu Frankberg: puisia ojalapioita.
Martti Louhelo: hevoskierron valurattaat, jotka Somero-Seuralle toimitti Eino Myllylä.
Kaarina Toivanen: vyyhdinpuut.
Sakari Mäkiniemelä: sahra.
Armas Tuominen: käsityötuoli.
Frans Linja: täkintekopuut, puinen saavi.
Anni Latva: rökkävaate savupirttiin.
Viljo Tiensuu: edesmenneen tätinsä Ida Vainion eläkekirjat.
Ritva Kylämäki: Arabian porsliinilautanen.
Georg Haggren: vanha valokuva ja asiakirjoja.
Veikko Virolainen: kiulun teko museon kaivoon.
Eeva ja Kari Syrjälä: savea koulujen museopäivän savenvalantaan.
Ensio Männistö: 4 vanhaa valokuvaa.
Heikki Ruostela ja Mauri Kämi: puutavaraa museon tuulimyllyremonttiin.

Antero Vasama, Ensio Männistö, Esko Helminen, Lauri Känkänen, Pentti Heinonen, Juhani Talonen, Mauri Kämi, Aimo Alaranta, Eino Lähteenkorva ja Voitto Ollonqvist: museon tuulimyllyremonttitalkoot.
Sirkku ja Pekka Kurkikangas, Voitto Ollonqvist, Eino Lähteenkorva: Espoon teknisen korkeakoulun arkkitehtiylioppilaiden maatalousmuseon pohjapiirroskilpailun parhaiden töiden näyttelyn pystyttäminen Aholaan.
Pekka Kurkikangas: töiden kuljettaminen Helsingistä Somerolle ja takaisin.
Aila Talonen, Outi Talonen, Sirkku Kurkikangas, Lahja Aukio: näyttelyn valvominen.
Kaija Laine, Jenni Torkkomäki, Reino Tammi, Ensio Männistö, Jussi Suhonen: koulujen museopäivän esittelyt ja havaintoesitykset.
Kiitämme kaikkia Somero-päivän järjestämiseen ja ohjelmansuoritukseen osallistuneita, palkintojen lahjoittajia ja lippujen myyjiä, samoin heinänniittotalkoisiin ja maatalouskoneiden kuljetuksiin osallistuneita, samoin Eeva Syrjälää mainion varastotilan lahjoittamisesta maatalousesineiden keruuta varten.
Kiitämme lämpimästi kaikkia lahjoittajia ja samalla kaikkia muita Somero-Seuran toimintaa tukeneita ja toiminnassa mukana olleita sekä yksityisiä että yhteisöjä, erityisesti Someron kuntaa Somero-Seuran työn tukemisesta sekä Someron seurakuntaa ja Somerpainoa hyvästä yhteistyöstä.
Onnea vuodeksi 1990.

Reino Toikka
4. 7. 1917 — 13. 6. 1989

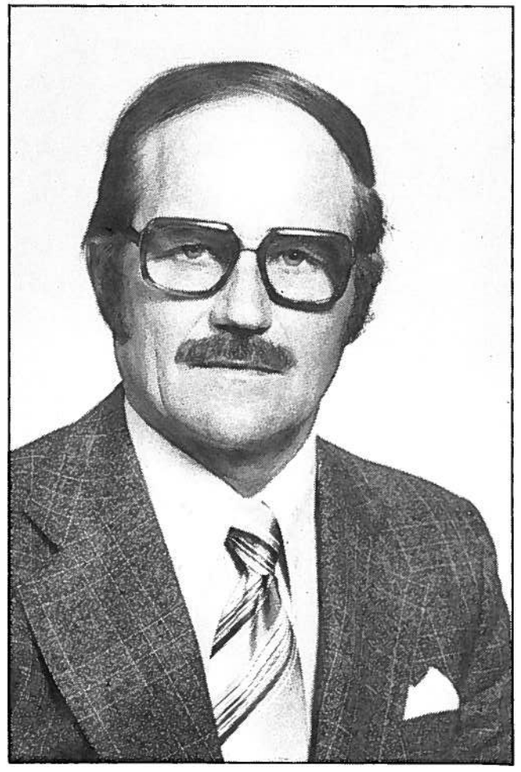

Viime kesänä, ennen juhannusta, saapui suruviesti: Reino Toikka, Somero-Seuran johtokunnan uuttera jäsen, oli poistunut keskuudestamme.

Reino Toikka oli tunnettu monipuolisesta kotiseutuharrastuksestaan. Somerolle Muolaasta tulleena häntä kiinnosti kaikki se, miten hän voi edistää vanhan kotiseutunsa Muolaan perinteen säilymistä elävänä, mutta myös uusi kotiseutu Somero sai hänestä pian innokkaan kotiseututyöntekijän.

Vuodesta 1968 Reino kuului Somero-Seuran johtokuntaan ja hän kuului siihen kuolemaansa saakka. Erityisesti Somero-Seuran toiminnassa oli monipuolista apua ja hyötyä Reinon rakennusmestarin asiantuntemuksesta. Savenvalajamuseon perustamisen ja entisöimisen vaiheessa Reino oli aktiivisesti mukana, samoin torppamuseon remonttitöissä. Hattulalaisen savupirtin siirtoon Jaatilaan Reino vaikutti osaltaan merkittävästi. Hän oli myös mukana maatalousmuseohankkeessa.

Somero-Seuran johtokunnan jäsenet muistelevat Reinoa ihmisenä, jolla oli hyviä mielipiteitä ja vankka kannanotto kotiseudullisista asioista. Reinon tekemät aloitteet johtivat usein myös tulokseen.

Vuonna 1983 Reino Toikka sai Somero-Seuran myöntämän kunniakirjan.

Reinon työ säilyy kotiseudussa.

messa toimi tuolloin jo kahdeksan muuta lasitehdasta. Tulipalosta huolimatta Åvikin lasitehtaan paikka ei ole koskaan päässyt täysin unohtumaan. Tehdasrakennusten tarkka sijainti on sen sijaan selvitetty vasta Suomen lasimuseon tutkimusten myötä.

Åvikissa tutkimuksia on tehty kolmena kesänä. Ensimmäisenä vuonna 1987 aluetta ainoastaan kartoitettiin parin sateisen viikon ajan kahden lasimuseon tutkijan voimin. Molempina seuraavina kesinä kaivettiin Suomen lasimuseon johtajan Heikki Matiskaisen johdolla kahden viikon ajan heinä—elokuun vaihteessa. Säät olivat nyt suosiollisia ja aurinko paistoi suurimman osan ajasta. Vuoden 1988 kaivausten parina viimeisenä päivänä oli sateista, vaikka viimeisen aamun työt oli aloitettava satojen vesilitrojen äyskäröinnillä, kun koko kaivausalue oli rankkasateen jälkeen veden vallassa. Lasimuseolta olivat kaivauksen johtajan lisäksi piirtäjinä toimineet tutkijat. Someron kunnalta saatiin kaivaukset mahdollistanut työvoima (3—5 kaivajaa), jotka oli irrotettu kunnan puutarhatöistä. Kunnanpuutarhuri Särmö, joka kunnan puolesta hoiti kaivauksiin liittyviä asioita, oli suurena apuna auttaessaan tarvittaessa monissa käytännön järjestelyissä ja ongelmissa.

Åvikin lasitehdasalue on nykyisin osa samannimisen kartanon tonttia. Ruukissa oli kolme lasihyttiä, joita kaikkia voi tavallaan pitää erillisinä tehtaina, sillä ne olivat toisistaan riippumattomia lasinvalmistusyksiköitä. Hyttirakennuksia oli vain kaksi, sillä suuremmassa niistä oli saman katon alle sijoitettu kaksi hyttiä. Tämän rakennuksen koko oli valtava: sen pituus oli noin 57 m, leveys 17 m ja korkeus 14 m. Nykyisin tämän rakennuksen paikka on heinikon ja harvan puuston peittämää jokeen viettävää rinnettä. Pienempi hyttirakennus on koostaan päätellen sama kuin alkuperäinen vuoden 1748 hytti. Sen sijaintipaikkka on nykyisin peltoa. Maaperä koko tehdasalueella on savea.

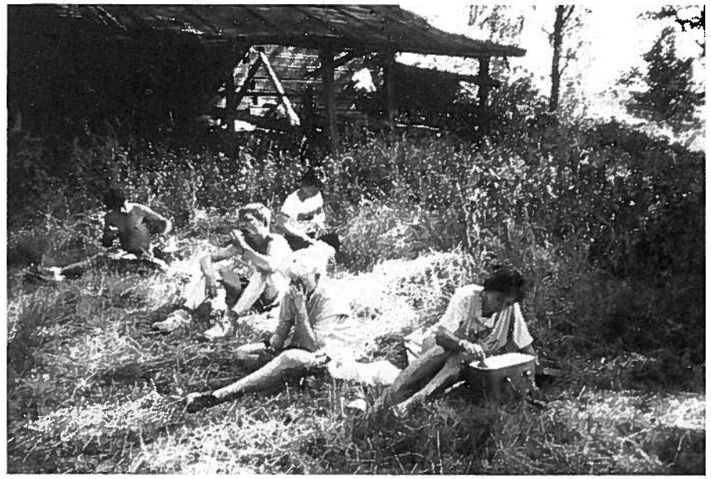

Kahvitauko. Vasemmalta Markku Suomela, Jukka Ojalin, Juha Jokiniemi, Heli Höök ja Tiina Kauha.

Kun toukokuussa 1987 kartoitettiin ruukin aluetta, oli työssä apuna kaksi tehdasalueen karttaa. Toinen näistä oli palovakuutuskartta vuodelta 1803. Tähän karttaan liittyi hyvin tarkka selvitys kaikista tehdasalueen rakennuksista. Lisäksi kartan ja sen selvitysten pohjalta tehtiin tuhoisan tulipalon jälkeen vuonna 1833 palovahinkokatselmus, josta selviää, millainen tehdasalue oli toimintansa viimeisinä aikoina. Vuosien 1803 ja 1833 selvitykset antavat hyvät taustatiedot, joiden pohjalta voidaan tulkita kaivauksissa esiin tulevia rakenteita.

Pienemmässä hyttirakennuksessa oli tulipalon syttyessä sulatusuuni ja lisäksi 11 pienempää uunia (ikkunalasin oikaisu-uuneja, valmiin lasin jäähdytysuuneja, polttopuiden kuivausuuneja, polttouuneja sekä temperiuuni, jossa lämmitettiin upokkaita eli lasinsulatusastioita ennen kuin ne vietiin sulatusuuniin). Näihin oli kulunut 35 000 tiiltä, 80 tynnyriä kalkkia ja yli sata kuormaa kiviä. Osa tiilistä oli tavallisia punatiiliä, mutta uunien kuumimmissa paikoissa ne eivät kestäneet. Tulenkestäviin tiiliin sekä upokkaisiin tarvittava savi oli tuotava Englannista asti. Pienemmän hytin sulatusuunista osa oli toukokuussa 1833 ehditty jo purkaa, sillä puhalluskausi oli päättynyt jo aiemmin keväällä. Uunit eivät kestäneet vuotta pitempää käyttöä, vaan ne tuli aina kesän aikana purkaa ja rakentaa ehjistä tiilistä uudelleen. Mahdollisimman paljon säilyneistä tiilistä ym. tarvikkeista on kerätty talteen heti tulipalon jälkeen. Ne olivat arvokasta tavaraa jo sinänsä ja etenkin silloin, kun koko kartanoyhteisö oli tuhasta uudelleen pystytettävä.

Kun keväällä 1987 tehdasaluetta tutkittiin ja kartoitettiin, tehtiin paikalle kymmeniä pieniä koekuoppia. Niiden perusteella voitiin todeta, että pellon alla olevat pienemmän hyttirakennuksen rauniot ovat niin hyvin säilyneet, että niitä kannatti tutkia kaivauksin. Hyttirakennuksen tarkka sijainti oli mitattu vanhoista kartoista. Keskellä mitattua hyttirakennuksen paikkaa oli pellon pinnassa runsaasti tiilimurskaa, jonka alta paljastui koekuoppien perusteella ehjältä vaikuttavia uunirakenteita. Vanhoissa lasihyteissä on sulatusuuni sekä siihen mahdollisesti liittyvät apu-uunit sijoitettu keskelle rakennusta. Maastohavaintojen perusteella voitiin olettaa, että pellolta löytyneet rakenteet kuuluivat lasihytin sulatusuunikompleksiin. Koska suuremman hyttirakennuksen paikalla olisi ollut huomattavasti vaikeampi kaivaa, päätettiin kartoituksen ja koekuopituksen tulosten perusteella keskittyä pellolla olevaan hyttirakennuksen raunioon.

Ennen kesän 1988 varsinaisia kaivauksia kuori kevyt Bobcat-maansiirtotraktori tutkittavan hytin keskusalueelta kynnössä tuhoutunutta peltomultaa 20—25 cm:n paksuisen kerroksen. Kaivaus päätettiin aluksi keskittää sulatusuuniin ja sen lä-

hiympäristöön. Pintamaan poiston jälkeen jatkettiin kaivamista lapioin ja lastoin. Kaivausalue määriteltiin sellaiseksi, että koko sulatusuuni saatiin rajattua ja näkyviin. Tutkimus tehtiin tasokaivauksena, jossa maata poistettiin noin kymmenen cm:n kerros kerrallaan. Oleelliset kiinteät uunirakenteet jätettiin paikoilleen. Aina, kun koko kaivausalueelta oli saatu yksi maakerros poistettua ja haluttu taso näkyviin, se valokuvattiin ja piirrettiin kartalle. Jokainen viittä senttimetriä suurempi kivi, tiilen pala tms. piirrettiin erikseen. Lopuksi koko kartta väritettiin maassa olleita värisävyjä noudatellen. Vasta tämän dokumentoinnin jälkeen voitiin kaivaa seuraava kerros maata pois ja uusi taso esiin.

Kesällä 1988 saatiin tutkittua kaksi tasoa. Koska etukäteen ei voitu tietää, kuinka paksulti uunit olivat säilyneet, oli jo alunperin päätetty aloittaa kaivaukset varovaisesti ja jatkaa niitä tarpeen tullen seuraavana kesänä. Kaivausalue jouduttiinkin nyt peittämään kevyesti ennen kuin se oli kaivettu pohjaan asti. Kesällä 1989 jatkettiin siitä, mihin oli jääty. Koko alueelta kaivettiin vielä kaksi ja paikoin jopa viisi kerrosta ennen kuin saavutettiin pohjasavi tai uunin perustuskivet. Enimmillään kaivaus ulottui 130 cm:n syvyyteen nykyisestä maanpinnasta. Varsinaisella kaivausalueella avattiin maata kaikkiaan 65 neliömetriä. Lisäksi hytin eteläseinän ja länsipäädyn määrittämiseksi kaivettiin kaksi pientä koealaa.

Sulatusuunikompleksi oli kyntösyvyyden alapuolella säilynyt varsin hyvin. Uunin eri osien ja siihen luultavasti liittyneiden apu-uunien rakenteiden perusteellinen selvittäminen vaatii ulkomaisten lasitehdaskaivausten, tutkimuskirjallisuuden, 1500—1800 -luvuilla ilmestyneen lasinvalmistusta käsittelevän kirjallisuuden, vanhojen maalausten ja Åvikin omien arkistolähteiden vertailua. Sulatusuuni sijaitsi hytin suuntaisena keskellä lasihyttiä, kuten jo ennen kaivauksia oli oletettu. Uunin pituus oli seitsemän ja leveys noin 3,5—4 metriä. Sen itäpää on hieman länsipäätä kapeampi. Uunin perustuksena on maahan upotettuja erikokoisia luonnonkiviä, joiden päälle tiilirakenteet on muurattu. Tiilirakenteista vain alimmat osat olivat säilyneet, mutta jo niiden perusteella voidaan paljolti päätellä, kuinka uuni on toiminut. Sitä on lämmitetty itäpäästään. Kuumat palokaasut ovat levinneet upokkaita lämmittäen kohti uunin länsipäätä, jossa on ollut savupiippu, mistä kaasut on johdettu ulos. Osa hukkalämmöstä on saatettu käyttää hyväksi johtamalla sitä apu-uuneihin. Sulatusuunin etelä-ja pohjoispuolella on savi leveimmiltään noin metrin kaistaleelta kuumuudessa tiilestynyt punertavaksi.

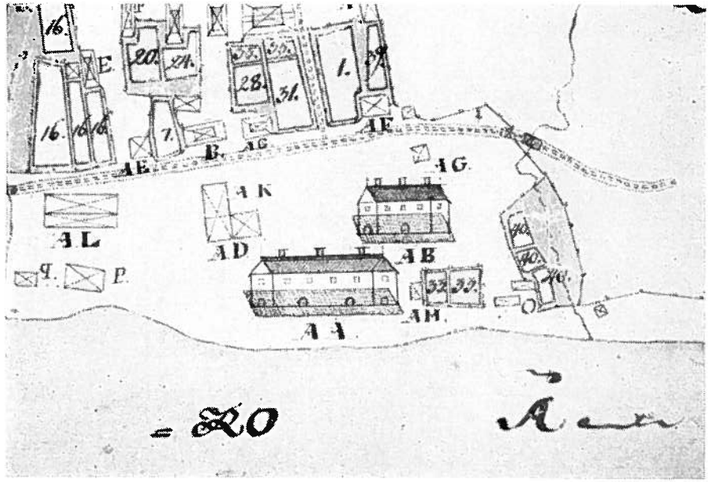

Lasitehdasalue kuvattuna kartassa vuodelta 1783. Kaivauksia on tehty kuvassa olevan pienemmän hyttirakennuksen (AB) paikalla.

Sulatusuunin länsipuolella sekoittunut maa ulottui huomattavasti syvemmälle kuin muualla. Aivan uunikompleksiin liittyen oli syvälle maahan ulottuva, pitkänomainen, uunin suuntainen, kooltaan noin 2,25 x 1,25 metriä oleva hirsikehikko, joka oli eristetty uunista punatiilimuurauksella. Kehikon yläosassa oli sekaisin tiiliä, kuonaa ym., joilla sitä oli täytetty. Näiden alla oli lautataso, joka peitti suurinta osaa kehikon sisuksesta, joka koostui hiilestä ja tuhasta. Joukossa oli selviä lehtipuuta (luultavasti koivua) olevia hiiliä ja hiiltyneitä tuohen palasia. Kehikon tarkoitusta on tässä vaiheessa vaikea varmuudella selvittää, sillä siihen oleellisesti liittyviä rakenteita jäi vielä kaivausalueen ulkopuolelle, josta ne toivottavasti voidaan lähitulevaisuudessa tutkia. Itse puukehikkokin peitettiin nyt muovilla ja lopuksi maalla, jotta rakennekokonaisuus voitaisiin selvittää samalla kerralla. Palovakuutuskatselmuksessa mainitaan, että hytissä oli tuhkalaatikko ja hirsikaukalo. Luultavasti kyseessä on jompi kumpi näistä.

Esinelöytöjä ei kaivauksissa ole tullut järin paljoa. Lasinsirpaleet olivat tärkeä raaka-aine lasia val-

Kuva: Seppo Kemppainen

päättäväisemmin kurssin johonkin tarkoituksiinsa sopivaan ravintolaan. Tässä nimenomaisessa toimituksessa suurena apuna ovat ystävät ja tuttavat toimiessaan ns. kuskeina, auttaen asiakkaan kuivin jaloin ravintolasta myös kotiin.

Ravintolat näyttelevätkin sangen tärkeää osaa illanvietossa ollen sekä sekalaisen nuorison tärkeitä kokoontumispisteitä että perustavanlaatuisia syntypaikkoja esim. parisuhteille (ks. kohta 4), jotka saattavat johtaa vakaviinkin seurauksiin, kuten avioliittoon. Ravintoloiden, pubien ja baarien ajanviettomahdollisuuksiin kuuluvat keskustelujen lisäksi mm. monenlaiset pelit (pajatso), audiovisuaaliset laitteet (TV) ja sosiaaliset tilanteet (porttikielto).

Nuorison kärsimättömyyttä kuvastaa joskus leimahtava tyytymättömyys Someron sinänsä huomattavaa ravintolavalikoimaa kohtaan ja tällöin esiintyvä liikehdintä kohti lähintä ennestään tuntematonta kapakkaa. Tämä uuden etsintä on positiivinen ilmiö, joka pakottaa paikkakunnan liikkeenharjoittajat lisäämään kilpailua, alentamaan hintoja ja parantamaan palvelua, joten mikä voisi olla pielessä?

4. Pariskunnat

Rauhallisimpia kaikista illanviettäjistä ovat pariskunnat, jotka suunnistavat suoraan kotoaan ravintolaan tanssahtelemaan ja hauskaa pitämään, sekä syvästi rakastuneet pariskunnat, jotka suunnistavat ravintolasta kotiinsa tanssahtelemaan ja hauskaa pitämään. Pariskuntia ei tästä syystä kovin usein kaduilla näe.

5. Poliisit

Huolestuneena mutta valppaina laillista yhteiskuntajärjestystä ja tinkimätöntä lainkuuliaisuutta vaalivat poliisit ansaitsevat kaiken myötätunnon: ohitse soljuvan yöelämän katseleminen askeettisesta poliisiautosta, olosuhteiden pakosta johtuva epäterveellisen kioskiruuan syömisnen, koko yön jatkuva valvominen ja ympärillä riehuvien humalaisten sietäminen — joskus jopa kuljettaminen — vaatii vahvaa luonnetta eikä ole mikään leikin asia. Poliisiauton puuttuminen katukuvasta saa kyynisimmänkin salaa mielessään aavistelemaan jotakin pahaa tapahtuneen.

6. Ikäihmiset

Viikonloppuisin televisiotaan katselevat, kaduilla mellastavaan nuorisoon varttuneen ylenkatseellisesti tai moraalisen huolestuneesti suhtautuvat vanhemmat ihmiset eivät varsinaisesti kuulu tarinaan, mutta ovat mukana antamassa kipeästi kaivattua syvyyttä: jossain vaiheessahan herää kysymys siitä, mitä kaupungilla kuljeskelevan nuorison vanhemmat tekevät... (juovat olutta tympeässä seurassa). Repäisevän parannuksen Somerkylänkin katukuvaan toisi ikäihmisluokan saapuminen kartsalle: näin kaikilla olisi hauskaa eikä nuorempi väkikään tuntisi tulleensa jätetyksi heitteille.

Tavanomainen korkealentoinen tunnelma syntyy kaikkien mainittujen ihmisryhmien sekoittuessa toisiinsa ja levitessä noin kilometrin matkalle Someron cityn pääkadun varrelle. Kaikki aloittavat asiaankuuluvan illan kuluttamiseen tähtäävät toimensa — kiiruhtavat tapaamaan tuttuja, puhumaan ns. paskoa, muistelemaan ammoin tapahtuneita hauskoja sattumuksia, värisemään kylmässä ilmassa, hankkimaan elintarviketäydennystä kioskilta, piirtämään sillan kylkeen pirteän grafiitin; pitämään hauskaa.

Olivat ihmiset illan alkaessa missä tahansa, jossakin vaiheessa kaikki huomaavat saapuneensa mainitsemattoman grillikioskin pimeälle pihalle, joka saattaisi käydä ahtaaksi ellei käyttökelpoista avaraa tilaa olisi runsain mitoin koko Joensuuntien mitalta. Paikallisten ravitsemusliikkeiden ankaria tilanahtausja ikärajoitusongelmia helpottavat puolestaan lukuisat puskabaarit eri kulmien takana toisten pimeiden nurkkausten tuodessa lievitystä saniteettitilanteeseen.

Kylätien tunnelmaan tuovat satunnaiseen lisänsä — eivät lätkäläiset (pilvin pimein) eivätkä muutkaan nuoret kuljettajat (suurin joukoin), vaan satunnaisesti alku- ja myöhäisillastakin kylälle eksyvät eläkeläispapat autoineen. Kiihkeään kiihdytysjarrutus-kiihdytys -ajotapaan syntyy tervetullutta vaihtelua vanhemman polven edustajan pyyhältäessä kylän läpi vankkumattoman tasaisella kolmenkympin tuntivauhdilla.

Jossakin vaiheessa iltamyöhän/yön/aamun tietämillä keskustassa hillujat alkavat osoittaa selittämätöntä kiinnostusta alueelta poistumiseen. Vähän vähältä, löydettyään ehkä kiinnostavaa seuraa tai kyllästyttyään ajan kulutteluun, palelemiseen, huomattuaan juomienkin olevan lopussa kanssanjoukko hajaantuu kohti kotejaan. Autoilijat, äkättyään bensiinin ja kaduilla kulkevien ihmisten vähenevän, (auto) suunnistavat hekin kohti tallejaan. Poistumisen kerran alettua ei kestä kauankaan, kun ihmiset ovat hävinneet kaikkialta jättäen jälkeensä vain tyhjiä katuja, pulloja, käärepapereita ja taskuja. Osa väestä jatkaa juhlintaa lauantaina, toiset taas lepäilevät varautuen henkisesti seuraavaa perjantai-iltaa varten.

Öiset illanviettäjät pitävät yllä Someron arvokasta mainetta eteläisenä pohjoisen kaupunkina, jossa tapahtuu mielenkiintoisia asioita kesät talvet, varsinkin kesällä. Jotta vapaa-ajanviettomahdollisuudet laajenisivat myös synkkiin kaamosaikoihin, olisikin paikallaan kunnallisen apurahan myöntäminen Someron keskustan kattamiseen valaistuksi, lämmitetyksi kauppakaduksi, jossa ei ole paleltumisen vaaraa vaikka nukahtaisikin kioskin kulmalle. Investointi saisi varmasti kiitosta niin nousevalta nuorisolta kuin muiltakin kuntalaisilta, eikä syyttä: olisihan nyt mahdollisuus juhlia todella all nigh long.

mistettaessa. Siksi ne pyrittiin keräämään talteen. Ruotsalaisilla tehtailla tiedetään, että nuorimpien hyttipoikien tehtävänä oli kerätä joka päivä ennen töiden alkua hytin lattioilla olleet lasinsirpaleet. Åvikista vietiin vielä parikymmentä vuotta tehtaan palon jälkeen lasinsirpaleita raaka-aineeksi Kiikalan Johannislundin tehtaalle. Toisaalta ympäristön pelloilla on runsaasti lasitehtaasta peräisin olevaa jätettä. Sillä lienee uskottu olevan lannoittavaa vaikutusta. Siksi tuhkaa, lasia ja tiilenpalasia sisältäviä kuormia on viety kymmenittäin pelloille. Runsaimmin sirpaleita tuli kaivauksissa vastaan hyttirakennuksen eteläseinän kivijalan ulkopuolelta, jossa on ollut jätekasa. Mariedalissa vastaava jätekasa oli säilynyt koskemattomana, mutta Åvikissa kaivetun hytin tunkiosta oli vain hieman pohjaa jäljellä. Kasan pohja oli mustaa, runsaasti hiiltä ja nokea sisältävää maata, hyvin paljon lasinsirpaleita ja lisäksi upokkaan ja tiilen palasia. Pääosa löytyneestä lasista oli eri työskentelyvaiheissa syntynyttä jätettä. Runsaasti oli myös vihreätä pullolasia ja ikkunalasia. Osa ikkunalasinpaloista oli peräisin oikaisemattomista ikkunalasilieriöistä, osa jo oikaistuista tasolasilevyistä. Åvikissa tiedetään ikkunalasia valmistetun ainoastaan lieriöpuhallusmenetelmällä. Pääosa ikkunalasista oli vaalean vihreätä, nykyisiä ikkunoita huomattavasti

ohuempaa lasia. Pieni osa palasista oli ohutta, kirkasta ikkunalasia. Vastaavaa löytyi myös Mariedalista. Toisin kuin usein luullaan, valmistettiin Suomessa jo Ruotsin vallan aikana kirkasta, lähes väritöntä ikkunalasia, vaikkakin vähäisiä määriä. Kirkasta lasia löytyi jätekasasta vain vähän. Arvokkaat sirpaleet on kerätty talteen. Mielenkiintoisimpia löytöjä olivat korkeajalkaisen viinipikarin, ns. pinnalasin sääri, jonka sisällä oli ilmapisarakoristelu, sekä 60-lasin nimellä tunnetun ryyppypikarin alaosa. Jätekasasta löytyneestä vihreästä ja ruskeasta pullolasista kannattaa mainita suuren, lähes kymmenen litran vetoisen viinapullon, ns. mahapullon, suu sekä lieriön muotoisen pullon kyljessä ollut pyöreä leima, jossa oli tehtaan nimi "ÅWIK".

Sulatusuunin lähiympäristö oli pidetty puhtaana sirpaleista, mutta joitain oli sentään jäänyt. Aivan uunin kivien välistä löytyi mm. kirkkaasta lasista tehdyn karahvin kahva sekä pala pienestä sinisestä astiasta, mahdollisesti suolakosta. Sulatusuunin länsipuolella olleessa hirsikehikossa oli paikoin runsaasti lasinsirpaleita, joiden joukossa oli yksi ehjä kirkkaasta lasista tehty nappi. Sieltä löytyi myös suuri osa nelikulmaisen, vihreää, hyvin kuplikasta lasia olevan pullon alaosaa. Vihreätä ikkunalasia oli kehikossa runsaasti, mutta lisäksi oli joitain sirpaleita kirkastakin ikkunalasia.

Huomattavan osan löytöaineistosta muodostavat tulenkestävästä savesta tehdyt lasinsulatusastian, upokkaan palaset. Runsaimmin niitä oli sulatusuunin itäpäässä, jota kautta upokkaat lienee vaihdettu uuniin. Normaalisti upokkaat kestävät lasiuunissa vain joitain viikkoja. Vielä nykyään käytetään Nuutajärven lasitehtaalla taidelasin valmistuksessa hyvin samankaltaisia upokkaita kuin Åvikissa. Lasin massatuotannossa upokkaat ovat saaneet väistyä tehokkaampien menetelmien tieltä. Käsityöhön perustuvassa lasinvalmistuksessa puhalluspillistä lähtien monet työkalutkin ovat yhä samoja kuin Åvikin tehtaan aikoina ja jo paljon ennen sitä. Muotinpalasia kaivauksissa ei tullut lainkaan esille. Niitä tunnetaan kuitenkin irtolöytöinä Åvikista.

Nauloja lukuunottamatta rautaesineitä löytyi vähän. Kaikki tarpeellinen, mitä saatiin talteen tehtaan palon jälkeen, kerättiin tuolloin pois. Jopa tulen turmelemat naulatkin pyrittiin keräämään uudelleen taottaviksi. Yhä vielä on Åvikin kartanon rakennuksissa saranoita, jotka ovat tyylillisesti 1700-luvulta. Talteenoton myötä ne ovat kulkeutuneet 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun rakennuksiin. Lasinpuhalluspillistä katkottuja päitä löytyi kaivauksissa muutama. Pitkän käytön jälkeen lasia kertyi puhalluspillin päähän niin, että se tukkeutui, jolloin se jouduttiin katkaisemaan ja poistamaan ennen kuin pillillä voitiin jälleen puhaltaa lasia. Puhalluspillin päiden lisäksi löytyi ainoastaan yksi työkalu: pieni metallilasta.

Sulatusuunin länsipäässä olleesta hirsikehikosta tuli ainoa rahalöytö. Se oli ruotsalainen puolen killingin kuparikolikko vuodelta 1821. Muita kaivauksissa esiin tulleita, hytin työväen arkipäivästä kertovia löytöjä olivat liitupiipun palaset. Tupakkaa käytettiin jo 1700-luvun lopussa paljon sekä nuuskana että liitupiipuissa polttaen. Åvikin ruukin tileistä selviää, että työntekijät ovat halutessaan saaneet osan palkastaan tupakkarullina.

Lasihytin toiminnan selvittämiseksi olisi välttämätöntä voida vielä tulevaisuudessa jatkaa kaivauksia Åvikissa. Tähänastisissa kaivauksissa päätettiin keskittyä aluksi työläimpään osaan eli sulatusuunin tutkimiseen. Tarkoitus oli tämän ohella tutkia hyttiä laajemmaltikin. Sulatusuunin tutkimukset veivät aikaa kuitenkin niin paljon, ettei tähän ollut mahdollisuutta. Nyt kaivetun alueen länsipään rakenteet jatkuvat puukehikon osalta vielä kaivamattomalle alueelle. Vaikka itse sulatusuuni on kaivettu kokonaan esiin, olisi sen tulkitsemisen ja koko hytin toiminnan kokonaisuuden kannalta oleellista saada ainakin selville se, missä apu-uunit ovat sijainneet ja minkä kokoisia ne ovat olleet. Lasitehdaskaivauksia on tehty kansainvälisestikin vähän, ja etenkin apu-uunit ovat hyvin heikosti tunnettuja. Siksi ne muodostavat mielenkiintoisen tutkimuskohteen. Toivottavaa olisi, että vielä ensi kesänä voitaisiin kaivauksia parin viikon ajan jatkaa Åvikissa, jonka jälkeen voitaisiin keskittyä kaivaustulosten julkaisemiseen.

Nainen businessmiehenä

Vuonna 1370 englantilaisen kauppiaanlesken Margery Russellin omaisuutta varastettiin Espanjassa Santanderissa 800 punnan arvosta. Tämän vuoksi Margery sai oikeuden takavarikoida espanjalaista omaisuutta Englannissa korvatakseen tappionsa. Tämän hän tekikin niin perusteellisesti ja runsain mitoin, että seuraavaksi espanjalaiset vaativat häneltä korvauksia.

Margeryn ja monien muiden hänen kaltaistensa naisten tunnetut liiketoimet osoittavat, että laajamittaista kaukokauppaa käyvä nainen ei ole historiassa mikään harvinaisuus. Tiedämme jo egyptiläisten ja kreetalaisten naisten omistaneen osuuksia laivoissa ja käyneen merenrakaista kauppaa. Rooman naisten taloudellinen merkitys on tunnettu seikka. He saattoivat omistaa nykyisten suomalaisten läänien kokoisia maatiloja, latifundioita, ja näillä toimivia teollisuuslaitoksia kuten tiilitehtaita.

Keskiajan suurliikenaiset — heitä löytyi, tietenkin vaatimattomissa mitoissa Suomenkin vähäisistä kaupungeista — olivat yleensä leskiä, jotka jatkoivat miehensä kauppaliikettä. Mutta oli myös vaimoja, jotka harrastivat itsenäistä liiketoimintaa kokonaan riippumattomina miehensä toimista. Naimattomat naiset saivat sen sijaan elättää itsensä yleensä käsityöllä tai palveluksessa. Jos nuorella naisella oli huomattava omaisuus, lähinnä perintönä, hänet tietenkin naitettiin.

Mutta vaikka nainen olisi ollut kaupungin vaurain kauppias, hän ei ollut tasavertainen miespuolisten kauppakumppaniensa kanssa. Nainen ei voinut saada kaupungin porvarisoikeuksia. Porvarisoikeuksiin liittyi velvollisuus puolustaa kaupunkia vihollista vastaan, eikä niitä annettu koskaan ulkomaalaiselle, papille tai naiselle. Ulkomaalaiset olivat epäluotettavia, papit rauhan miehiä ja naiset heikkovoimaisia.

Naisten mahdollisuudet harjoittaa laajaa kauppatoimintaa vähenivät lähes olemattomiin uuden ajan alusta lähtien. Tuolloin nainen suljettiin pois julkisesta elämästä kodin seinien sisään. Hänelle jäi perhe ja koti kun taas miehen tuli elättää häntä ja lapsiaan. Poikkeuksia tietenkin oli, erikoisesti Hollannissa, missä 1600-luvun suurena siirtomaakautena miehet saattoivat olla kotoa poissa vuosikausia. Vaimot hoitivat sillävälin täysin itsenäisesti perheen liiketoimia, kestihän neuvon kysyminen Itä-Intiasta puolitoista vuotta. Ulkomaalaiset panivat järkyttyneinä merkille, että hollantilaiset naiset saivat luottoa aivan yhtä paljon ja varmasti kuin miehensä, ja usein pelkkää sanaansa vastaan. Kateuden aiheeksi nähty hollantilainen talous kukoisti kilpailijoiden mielestä juuri hollantilaisten naisten viisauden ja kyvykkyyden vuoksi: liiketoiminta ei katkennut kesken vaikka kauppias kuoli, sillä vaimo jatkoi kauppaa taiten ja häiriintymättä, eikä mahdollisille liikekumppaneille aiheutunut mitään vahinkoa.

Mahdollisuus laajamittaiseen liiketoimintaan oli tietenkin vain varakkailla ihmisillä, niin miehillä kuin naisilla. Suurin osa ihmisten kauppapuuhasta tapahtui huomattavasti vaatimattomammissa puitteissa.

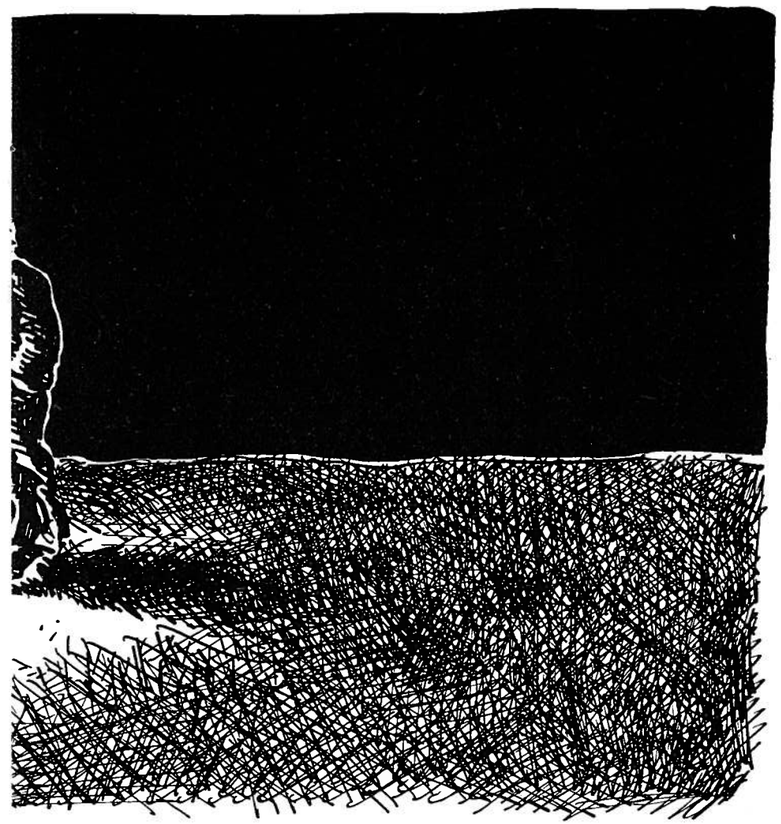

juuri tietyn pojan autoon, Arska oksentaa rinnuksilleen, koskenkorvapullossa onkin tärpättiä. Autuaat moponomistajat ajavat korttelirallia siinä kuin autoilijatkin, pienempikokoisina vain; ilmojen kylmetessä tyttöset poimiutuvat entistäkin halukkaammin ohiajavien autojen kyytiin; mopoilijat kokoontuvat keskusteluryhmiin väittelemään parhaasta kevytmoottoripyörästä; kaverikuskit katselevat kaihoisasti autoja.

Ikäryhmä alkaa osoittaa kiinnostusta myös "kotibileisiin" eli ns. remontteihin: valikoitu seurapiiri kokoontuu jonkun asianosaisen kotiin viettämään iltaa ja odottamaan, jotta "epävirallisia kanavia" pitkin tiedon saaneita — kaksi kolmannesta somerolaisista — saapuviksi... halpaa ja romanttista. Ne, jotkeivät omista sopivaa kiinteistöä saavat tyytyä kuokkimaan.

Yhdenkin illan aikana tämä suunnaton alle 18-vuotiaiden joukko kantaa oman (suunnattoman) kortensa Somerolaisen liiketoiminnan kassaan ahmimalla suunnattomat määrät virvoitusjuomia, terveellistä pikaruokaa ja lisää virvokkeita. Onkin kummaa, etteivät päättäjät halua käyttää osaa voitosta nuorison hyväksi — esimerkiksi myymällä pikaruokaa puoleen hintaan.

2. 80-lätkäläiset

Jalankulkijoiden täyttäessä jalkakäytävät autoilijat täyttävät osansa täyttäen autoillaan kadut. Huomattava osa autoilijoista on ns. kasikymppiläisiä, hetki sitten korttinsa saaneita, jotka kartuttavat ajokokemustaan ajamalla keskustassa pääkatua edestakaisin. Tämä on pelkästään positiivista, tutulla tiellä onnettomuuksia sattuu vähemmän. Uudet kuljettajat suorittavat hyväntekeväisyystyötäkin, toimien tilapäisesti estyneiden tuttaviensa autonkuljettajina. Tämän toimen ohessa autoilijat saattavat käydä jopa naapurikylien pääkaupungeissa, Salossa tai Forssassa.

Talvisin autoilun autuus riippuu pitkälti lämmityslaitteen toimivuudesta, joskin myös auton sisältämien ihmisten määrästä, joka on helposti säädeltävissä sopivaan tahtiin ovia aukomalla. Tapahtumahorisontin sisäpuolella, Joensuuntiellä, ei varsinkaan auton täyttäminen ole ongelmallista... ystävällisten yleisön palvelijoiden kyytiin on aina tulijoita.

3. Nuoriso (osa II)

Ikääntyneemmät nuoret viettävät harvemmin öitään kaduilla kävellen, mutta sattumanvaraisesti kadulle joutuessaan ottavat sitäkin

HEIKO M. ROMU

Somero pai nait
eli tutkimus illanviettäjistä pohjoisen maan kaupungissa

Iltaisin, tuntemattomasta syystä erityisesti perjantaisin ja lauantaisin, niin suurkaupungin kuin pienemmänkin asutuskeskuksen kadut täyttyvät iloisista ihmisistä. Syytä ei tarvinne kaukaa etsiä: kotipihan sosiaalisen kanssakäymisen suomien mahdollisuuksien käydessä vähiin tai alkaessa muuten vain tuntua riittämättömiltä asujaimistolla on tapana suunnistaa vaistomaisesti kohti lähintä taajamaa. Väliä ei ole katujen levyedellä tai kaistojen määrällä, liikepalatsien julkisvujen ei tarvitse olla neonvaloin koristettuja tai parkkipaikkojen loistoautojen täyttämiä: kun kylässä on yksikin katuvalo, sen juurelle saavutaan läheltä ja kaukaa.

Tunnelmantäyteisestä yöelämästään on Somerokin tunnettu, ja syystäkin, perjantaisin keskustaan sulloutuvaa monipäistä ja — lukuistakin laumaa on vaikea olla huomaamatta. Toki viikollakin kaduilla ihmisiä on, mutta vasta viikon loputtua alkaa sesonki, kioskinpitäjien, baarinomistajien ja ravintoloitsijoiden (totta, molempien) odottama riento. Raittia tällöin kansoittava eri ikäisten, kokoisten ja tapaisten yökyöpelien joukko on paremman kokonaiskuvan saamiseksi jaettavissa mm. seuraaviin mielivaltaisiin osiin:

1. Skidit

Tähän ryhmään kuuluu suurehko, mutta ikärakenteeltaan epämääräinen joukko, jonka ensimmäiset jäsenet alkavat hiipiä kylälle heti viikon viimeisen koulupäivän jälkeen. Tuntikausien maleksinnan tuloksena kello kiertyy iltaan, jolloin nukkumaanmenoaikapakon alaiset palaavat raskain mielin koteihinsa hieman vanhempien suunnistessa kunnan järjestämään vanrhaisnuorisodiskoon. Näin ilta kuluu vauhdikkaasti musiikin tahdissa väristen tai (kaverin) kalliiseen hintaan ostettuun viinaan tutustuen.

Onni on kuitenkin katoavaista ja nuorisodisko sitäkin lyhytaikaisempi — kohta on oltava ulkona kartsalla katselemassa kaihoisasti isompia, ylpeinä mopoillaan ajelevia esikuvia — mitä isommat edellä, sen parempi. Elleivät vanhemmat nouda suoraan nuorisotalon portilta, jää aikaa ehkä kylällä isompien joukossa kävelemiseen... ellei ketään olisi kotona, voisi kenties valvoa koko yön! Juku!

Hiukan vanhemmat suuntaavat kulkunsa Burgerille, koko kansan nakkikioskille, jonka pihalla kaikki muutkin tietysti ovat. Siellä tapahtuneista asioista maanantaina välitunneilla supistaan: tyttö hyppää

Naisen oli keskiajallakin hankala päästä oman ammattinsa mestariksi, koska hän joutui samanaikaisesti ammatinharjoittamisen kanssa huolehtimaan kodista ja perheestä. Myöhemmin, kun ammattikunnat kokonaan suljettiin naisilta lähinnä työllisyyspoliittista syistä, naisen oli mahdoton saada edes ammattikoulutusta.

Kun kuitenkin vain yläluokan perheet tulivat toimeen ilman vaimon tuomia tuloja, ja kun yhteiskunnassa oli paljon yksinäisiä naisia, täytyi heidänkin jotakin työtä löytää. Naisten tapa ansaita oli pitkälti lantin poimimista sieltä, toisen täältä. Ja suuri osa tästä lantinpoiminnasta oli erilaista pientä kauppaa.

Naisten kaupankäynti alkoi talonpojan emännästä, joka kasvatti ryydit ja vihannekset ja siipikarjan ja kävi myymässä tuotteensa lähimmän kaupungin torilla. Euroopan väestöstä oli 80 % maatalousväestöä aina uusimmalle ajalle asti, joten myös suurin osa kaupasta oli maataloustuotteiden kauppaa. Vaikka kaupunkien asukkailla oli peltotilkkunsa ja kaalimaansa ja lehmänkantturansa, kaupungit eivät suinkaan olleet omavaraisia ruuan suhteen. Myymiensä munien, hanhien ja juustojen tuloilla emäntä saattoi sitten ostaa padan tai hienommat kengät. Sillä tavalla pyöri se vähäinen mutta ehdottoman välttämätön liike-elämä, ikään kuin kaupan kivijalka.

Yksinäisen naisen lähes ainoa mahdollisuus elättää itsensä kunniallisesti oli kehrääminen, jopa niin, että englanninkielen naimatonta naista ilmaiseva sana on spinster eli kehrääjä. Keskiajan jälkeen ei itsenäisiä kehrääjättäriä enää ollut. Naiset kehräsivät lankaa välittäjille, jotka maksoivat heille palkan. Vähän samaan tapaan kävi muunkin tekstiilinvalmistuksen, josta esimerkkinä on kuvakudoksien valmistaminen.

Sydänkeskiaikana nunnaluostareissa kehittyi erittäin upea ja korkeatasoinen kirjonta- ja kuvakudostaide. Se oli kokonaan naisten työtä suunnittelusta toteutukseen ja myyntiin. Elintason kohotessa myös kuvakudosten kysyntä kohosi valtavasti. Tässä vaiheessa miesten johtamat ammattikunnat kiinnostuivat asiasta, palkkasivat korkean

ammattitaidon omaavia naisia, kehittivät teknisiä apuvälineitä kunnes kysymyksessä oli selvä teollisuus. Tällöin naisia alettiin siirtää avustaviin tehtäviin, esimerkiksi lankoja lajittelemaan. Lopuksi tuli määräys, jonka mukaan suurten kuvakudospuiden ääressä ei saanut enää istua nainen, joka oli saastaisessa tilassa, siis joka oli raskaana tai jolla oli kuukautiset. Se oli selvä naistyövoimakielto. Kolmessa sadassa vuodessa naisten taiteellinen harrastus oli siirtynyt miesten teollisuudeksi, jota naiset eivät saaneet enää harjoittaa.

Sen sijaan oluenpano ja sen myynti säilyi pitkälle uudelle ajalle yksinomaan naisten toimena. Tämä johtui ehkä siitä, että ruuan kanssa askarteleminen, sen valmistus ja jakelu nähtiin naisten työksi. Oluttupia pitivät yleensä naiset, jopa niin että kaupunkien omat olutkellarit vuokrattiin kunniallisten vaimojen tai leskien pidettäviksi. 1700-luvulla tämä tapa kuitenkin hävisi, ja 1800-luvulla viinan ja oluenmyynti oli miesten hallussa.

Merkittävä ja lähes yksinomaan naisten hallussa oleva liiketoiminta oli prostituutio. Tämä toiminta oli maasta ja kulttuurista riippuen joko laillista tai laitonta, mutta oli se kumpaa tahansa, sen harjoittajat, sekä yksityisyrittäjät että bordellien omistajat, joutuivat maksamaan korkeita lahjuksia viranomaisille ja usein myös kirkolle voidakseen toimia. Moraalisten asenteiden vuoksi prostituoitu joutui harjoittamaan liiketoimintaansa usein henkensä uhalla, ja hyvin harvoin hän kykeni itse pitämään ansaitsemansa rahat.

1800-luvulla laajaa liiketoimintaa näkyvästi harjoittavat naiset olivat harvinaisia. Heitä toki oli kaikkialla Euroopassa, hyvinkin mahtavia rouvia ja neiti-ihmisiäkin, mutta yleisten viktoriaanisten näkemysten vuoksi nekin naiset, jotka olivat kiinnostuneita kaupasta ja joilla oli varaa, pysyttelivät mieluummin kulissien takana ja ohjasivat raha- ja tavaravirtojaan huomaamattomasti. Pidettiinhän tuona aikana sopimattomana jo sitä, että naisen nimi mainittiin julkisuudessa useammin kuin kaksi tai kolme kertaa. Naisen, joka halusi avoimesti olla esimerkiksi omistamansa kauppahuoneen toimitusjohtajana täytyi luopua eräistä kallisarvoisista ominaisuuksista kuten naisellisuudesta, hentoudesta, hauraudesta, enkelimäisyydestä ja kodin hengettären paikasta.

Eräs tekijä, joka saattoi myös vaikuttaa naisten vähäiseen kiinnostukseen liike-elämään oli yleinen näkemys, jonka mukaan hienojen ihmisten mielestä ostaminen ja myyminen oli vulgääriä, ja pelkkä siitä puhuminenkin osoitti ihmisen sivistymättömyyttä ja hyvien tapojen puutetta. Naiset kasvatettiin sosiaalisiksi kiipijöiksi, joten oli hyvin mahdollista, etteivät he halunneet tietää, mistä tulivat ne rahat, joiden avulla je kiipimistä harrastivat.

Vielä tänä päivänä on selvää, että naisen mielenkiinto yleensä suuntautuu uranvalinnassa muualle kuin liike-elämään. Näkisin, että tässä toimii perinteen ja kasvatuksen voima.

Jotta pieni tyttö menestyisi ja kauan eläisi maan päällä häneltä odotetaan kiltteyttä, passiivisuutta, tottelevaisuutta. Hänelle opetetaan, että parasta elämässä on auttaa muita ihmisiä, että palveleminen on jalointa toimintaa. Hänen elämänsä arvoiksi annetaan epäitsekkyys ja uhrautuminen. Toisesta ihmisestä hyötyminen ja malliseen kiintyminen mielletään pahaksi. Puoliensa pitäminen on röyhkeyttä, oikeuksiensa vaatiminen nalkuttamista. Voiton tavoittelu on ahneutta ja riskin ottaminen vaarantaa pesän turvallisuuden.

Näillä eväillä kasvaa kyllä Äiti Teresa, mutta tuskinpa Paul Getty.

Eri asia sitten on, kuka pitää arvossa Äiti Teresaa ja kuka Paul Gettyä. Ja kumpi saa suuremman tyydytyksen elämästään.

Kuva: Seppo Kemppainen

tujen ja lukuisten mainitsemattomien lajien lisäksi haapametsät ovat myös riistan ravintoa. Erityisen tärkeitä haapapuut ovat hirvelle, peuroille ja jäniksille. Majava syö haavankuorta ja uittaa talveksi haavan oksia varastoihinsa talviravinnoksi. Uhanalainen kiito-orava asustaa myös mielellään leppä- ja haapametsässä niiden ravintorikkauden vuoksi.

Haapaa on viime vuosina vainottu huolimatta sen ekologisesta rikkaudesta ja lehtien värinän ja sileitten runkojen romattisuudesta. Syynä vainoon on lähinnä se, että haapa on väli-isäntä eräälle ruostesienelle, joka hävittää männyn neulasia. Tuon pahan sienen itiöt kehittyvät haavan lehtien alapinnoilla tuhoten haavan lehdistöä. Toinen kiusallinen seikka on haavan runsas juurivesojen muodostus (seikka joka taas on hyvin hyödyllinen ajatellen hirviä, peuroja ja jäniksiä).

Joka tapauksessa haapa on niin arvokas puulaji luonnon ja metsän monipuolisuuden säilyttäjänä, että sille pitää antaa suurempi arvo. Haavan parhaat kasvupaikat ovat runsasmultaisissa puronvarsilehdoissa ja vastaavilla paikoilla, jotka taas eivät ole männyn kasvupaikkoja. Haavan kasvillisuutta on siis ohjattava sinne, missä sillä on paikkansa ja estettävä haavan kasvua männyn kasvupaikoilla. Ja vielä yksi seikka: haavan lehtiä tulee paljon ja ne hajoavat helposti. Haapapuitten alla maassa elää sitten vielä runsas edellämainitsematon lajisto. Haavan alla elää mm. kuorietanoita, joita ei muualta löydä.

Perushaavan lisäksi on olemassa myös muita haapamuotoja. Tunnetuin näistä on ns. hybriidihaapa, joka on kotimaisen haavan ja amerikkalaisen haavan risteytys. Hybriidihaapa on vielä nopeakasvuista haapaakin nopeakasvuisempi. Lisäksi on olemassa raippahaapa, riippahaapa.

Tunnettu luonnonsuojelija Pentti Linkola kirjoitti haavasta jo vuonna 1956: "Sisukkaita luonnonsuojelijoita, jotka ovat omaksuneet rippeiden pelastajan alakuloisen osan, haluan kehoittaa vielä kerran rohkaistumaan ja kaikkialla omassa vaikutuspiirissään puhumaan metsänomistajille suurten kolopuiden ja erityisesti haavan säilyttämisen puolesta."

Haapa on myöhäisimpressionistinen näky: sointivärit tuovat mieleen Vuillardin hennon vihreät, vaaleanharmaat, himmeän keltaiset ja orvokinsiniset vivahteet:
Oksat huojuvat puolinuottien tahdissa. Akordien sointia pidentää myöhemmin tremolo, joka voisi kuvata lehtien värinää. Sibeliuksella jos kellään oli edellytykset kuvata haapaa, suomalaisen metsän "sensitivaa".

Erik Tawaststjerna:
Jean Sibelius IV s. 41 (1978)

Haapojen ilo

Eräänä päivänä haavat keskustelivat keskenään. Iso haapa sanoi: "Rakkaat haapaveljet ja sisaret. Oletteko huomanneet miten kauniisti lehtemme väreilevät, rapisevat ja helisevät kun tuuli vähänkin puhaltaa? Ja olettehan senkin varmasti huomanneet kuinka kauniisti sadepisarat ropisevat lehdillemme. Mutta kukaan ei kuuntele meitä. Ihmiset rientävät, eivätkä jää kuuntelemaan. Linnut laulavat oksillamme ja tekevät pesiä meihin, mutta nekin vain hoitavat poikasiaan ja pyydystävät hyönteisiä. Linnuillakaan ei ole aikaa kuunnella. Sanokaa, mitä voimme tehdä, ettemme lepattaisi, rapisisi ja soittaisi turhaan?"

Pienemmät haavat heiluivat tuulessa. Ne miettivät. Mutta eivät osanneet vastata.

Hiljaisuuden aikana tuuli voimistui. Haavat taipuivat kunnioittaen. Tuuli yhä yltyi. Haapojen lehdet rapisivat vimmatusti ja ne kumartuivat yhä alemmas. Ja silloin ne näkivät maassa pienen sienen. Se oli maassa ihan hiljaa ja paikallaan. Sieni kuunteli haapojen lehtien värinää ja rapinaa. Haavat riemastuivat. Ne nauroivat:

— Katsokaa! Siellä on kuuntelija!, huusivat ne.

Sinä iloisena päivänä haavat nimittivät sienen haaparouskuksi, jolla nimellä se tunnetaan tänäkin päivänä.

Olen puolestani puhunut tämän lehden lukijoille haavan säilyttämisen puolesta. Puu kuuluu erottamattomana osana Suomen luontoon. Liitteeksi olen tähän kirjoitukseen koonnut myös vähän satua, runoa ja peräti Sibeliuksen sävelmää haavan puolesta.

Kirjallisuutta:
Alanko, Pentti: Puut ja pensaat. Porvoo 1988.
Kallio, Kustaa: Haapa, sen kasvatus ja tuoton lisääminen. Helsinki 1945.
Laine, Unto: Haapa. Kasvien maailma I. Porvoo 1979.
Lampinen, Pekka (toim): Kuninkaanpoika kauppatorilla ja muita satuja. Hämeenlinna 1979.
Tawaststjerna, Erik: Jean Sibelius IV. 1978.
Vuokko, Seppo: Haapa. Suomen Luonto 7/1978.

Kuva: Seppo Kemppainen

Unkarilaisia museoita

Maatalousmuseon näyttelytekniikkaa: traktorit ojennuksessa.

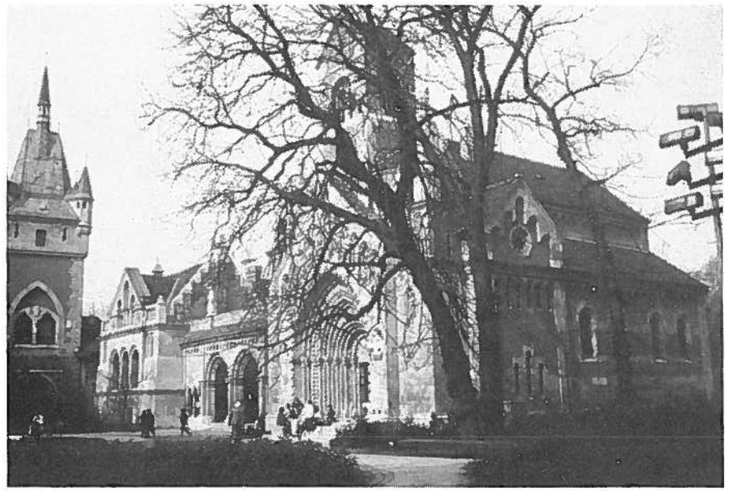

Budapestin maatalousmuseo sijaitsi jännittävässä rakennuksessa: Unkarin 1000-vuotisjuhliksi rakennetussa rakennuskompleksissa, jossa neljä rakennusta edustivat taiteen eri tyylisuuntia, renessanssia, goottilaista tyyliä, barokkia ja romantiikkaa. Maatalousmuseon eri osastot esittelivät karjanhoitoa, peltoviljelyä, puutarhanhoitoa, metsästystä ja viininviljelyä. Parhaimmillaan museo oli esitellessään viininviljelyä.

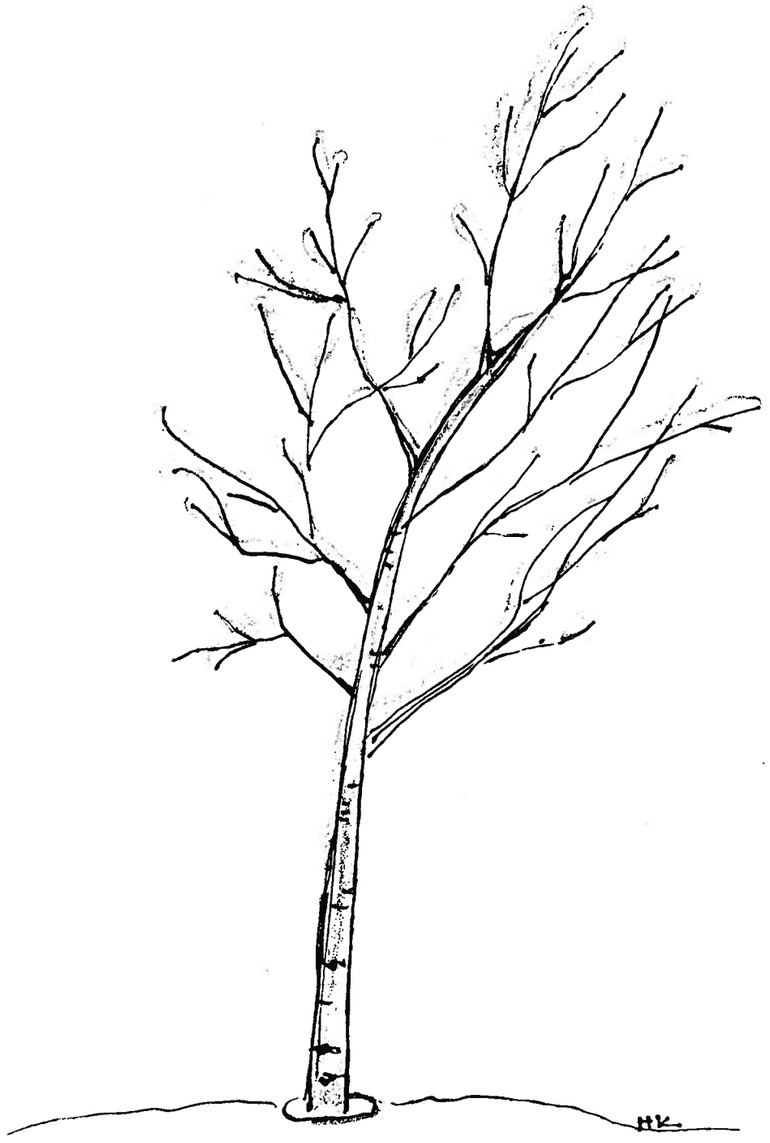

tärkeä runkohaapsanen kaivaa käytäviään nimenomaan nuoriin haapoihin. Sarvijäärän ja haapajäärän toukat ovat tulitikkuhaapojen kiusallisia kaivertajia. Lehdillä elää mm. korea haavankäärökärsäkäs, joka tekee toukalleen tiiviin käärön haavanlehdestä. Haavan lehtitertun toukat taas syövät lehdet niin putipuhtaiksi, että vain lehtiruodit jäävät. Lehdillä elää myös äkämäsääskien munat ja toukat äkämissä, jotka ovat lehden ärtymäkasvua.

Äkämät ovat taas loispistiäisen ruokapaikkoja.

Muuan sieni on haavan paha vihollinen, haavankääpä, ja se on syyllinen siihen, että haavalla on lahovikaisen puun maine. Tämä sieni on siten haavalle hyvin kohtalokas. Myös maannousemasieni nousee vioittunutta juurta pitkin haapaan niinkuin kuuseenkin. Haavan ympärillä tai juuristossa elää sitten monia haavan seuralaissieniä kuten haaparousku, haapavalmuska, punatäplämörsky ja poimukellomörsky, joista viimemainittu on tavattu vain haavan seurasta.

Haavan ekologista merkitystä korostaa vielä se, että tässä mainit-

Haapa

Kuin haavanlehti värisee
lämmin sydän nyt.
On satakielen liverrys
kohta vaiennut.
Me hämärissä katsomme
silmin kaipaavin
ja kastehelmi unohtuu
hiuksiin rakkaisiin.
Me kaksi vain,
ei muuta nyt maailmassa lie
ja meitä kauas saattelee
haaveittemme tie.

Ami Lowenin laulama 1950-luvun iskelmän mukaan tähän sovittanut Pekka Lampinen

Haapa, Populus tremula, on ollut kauan ihmiselle tärkeä hyötypuu. Haapa on pehmeä puu veistää ja puun lahonkestävyys on suuri sen sisältämän haapatervan vuoksi. Haavasta tehtiin muinaiseen aikaan veneitä ns. haapioita. Kirkkojen paanukattojen paanuna haapa on aivan ylivertainen kestävyydeltään. Suomen kirkkojen katoissa on tälläkin hetkellä n. 500 vuoden ikäisiä haapapaanuja. Haavan kestävyyden yksi syy katoilla on, ettei se halkeile siten kuin mäntypuu, joka sekin kyllä on pitkäikäinen. Haapa on myös kuivuttuaan keveä puu ja siksi siitä tehtiin myös lapioita, haravan varsia ja puukenkiä. Haapa oli myös hyvää puuta aidaksissa.

Myöhemmin haavan puuaineksen huomattiin soveltuvan hyvin tulitikkujen valmistamiseen. Tulitikkujen käytön valtakausi olikin sitten haavan hyötypuukäytön kulta-aika. Suorarunkoiset ja oksattomat tulitikkuhaavat olivat silloin arvopuita. Nythän tulitikkujen käyttö on paljon vähentynyt.

Haapa on metsän ekologisesti rikkain puu ja sen merkitys on suuri luonnon monipuolisuuden säilyttämisessä. Haavassa tai haavan kanssa eläviä jäkäliä, hyönteisiä, lintuja ja sieniä on erittäin paljon.

Kaikkein ensimmäiseksi on sanottava, että haapa on välttämätön pesäpuu harmaapäätikalle ja voi sanoa yhtä välttämätön ravinto- ja pesäpuu uhanalaiselle, tällä hetkellä melkein vain Päijänteen eteläpuolisissa metsissä elävälle valkoselkätikalle. Tikka elää lahoavissa haavoissa, koivuissa ja lepissä elävillä hyönteisillä ja varsinkin etsimällä nuorista haavoista runkohaapsasen toukkia.

Tutuin haavan rungolla elävistä jäkälistä on haavankeltajäkälä. Muutenkin haavan kuori on muihin puun kuoriin verrattuna vain lievästi hapanta. Raidan kuori on kyllä siihen verrattavissa. Siksi juuri haavan rungossa elää monia haavalle ominaisia sammalia, joista mainittakoon haapasammal ja tikanhiippasammal.

Hyönteisissä ja perhosissa on useita vain haavalla eläviä lajeja.

Näitä ovat mm. haavanhammaskehrääjä, haavanposliinikehrääjä, käärökehrääjä ja haapakehrääjä. Perhosista pitää tietenkin mainita haapaperhonen, kaunis ja kookas päiväperhonen. Haavan kiitäjiä ovat poppelikiitäjä ja harvinainen haapakiitäjä. Suomalaisesta haavasta löytyi myös kerran suuri löytö. Luultiin, että hämykääriäisyökkönen hävisi 1800-luvulla, koska se havaittiin silloin Itä-Euroopassa viimeisen kerran. Mutta vielä mitä: 1960-luvulla se löytyi Suomesta ja elää haapametsissä täällä jossain vielä nykyäänkin. Kaiken kaikkiaan on noin sata suurperhoslajia, jotka elävät tai voivat elää haavalla. Yksi perhoserikoisuus on haavan lasisiipi, joka muistuttaa siipiensä takia enempi ampiaista. Sille läheinen laji on pienempi varjolasisiipi. Lasisiivet elävät haapojen rungoissa, isompi isoissa ja pieni vain nuorissa haavoissa.

Vielä on mainittava lukuisat kovakuoriaiset ja muut hyönteiset, jotka elävät haavalla. Jotkut niistä ovat haavan tuhoojia. Puuntuhoojan (Cossus cossus) toukka kaivaa käytäviään kaarnan alle ja puuosiinkin. Haapahapsenkakkiaisen toukka kaivaa käytäviään aina sisäosiin saakka. Valkoselkätikalle

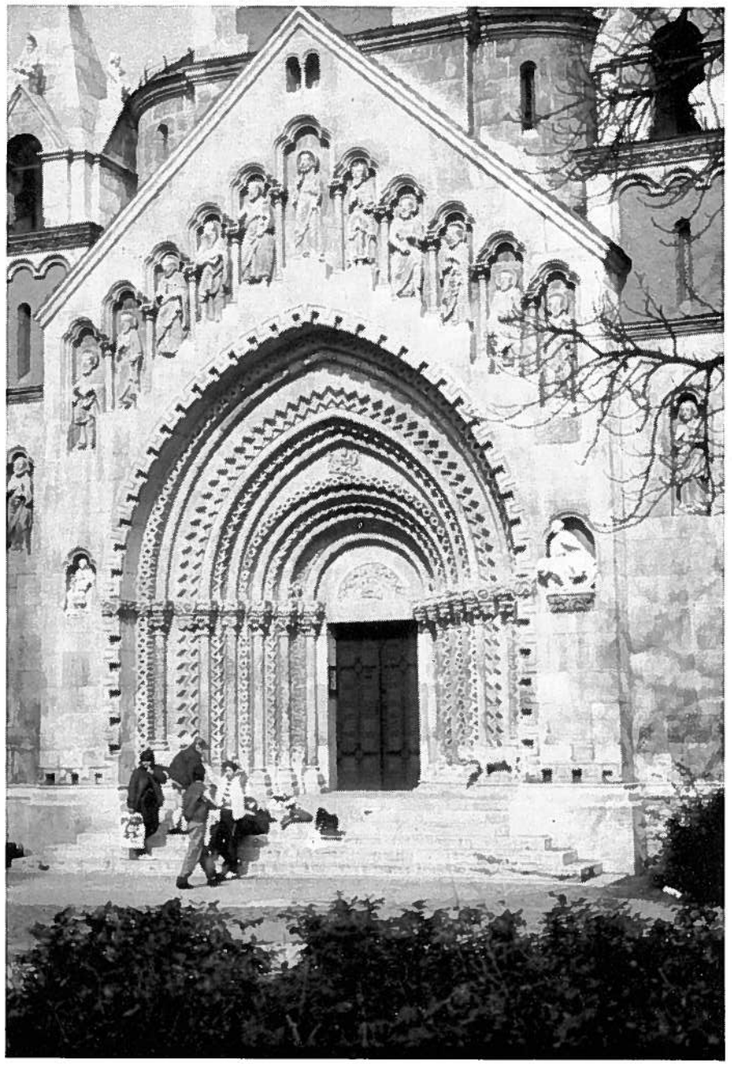

Maatalousmuseon ulkokuoret kaikessa juhlavuudessaan. Maatalousmuseorakennusten porttikäytävää. Rapuilla budapestilaisia opiskelijoita piirtämässä.

Budapestin lähellä Szentendren kaupungissa sijaitsi laaja ulkoilumuseo. Museoalue oli 4,6 km²:n suuruinen. Se esitteli 10 eri kylätyyppiä eri puolilta Unkaria. Museossa käydessämme maaliskuun alussa oli niin kevät, että museoalue ei vielä elänyt niin kuin kesällä, jolloin museossa on työverstaita lähes joka talossa ja jolloin turisteja käy päivittäin sadoittain. Nyt näimme vain kauniisti rakennetut kuoret: talot, kappelit, olkikatot. Kuvassa Turun maakuntamuseon ystävien retkiporukkaa talojen edessä.

Salaperäinen Kaalijärvi

Tänä vuonna ulkomaiset turistit ovat ensi kertaa sotien jälkeen päässeet käymään Länsi-Viron saarilla Muhussa ja Saarenmaalla. Friedebert Tuglas -seura, joka vaalii Suomessa virolaista kulttuuria ja ylläpitää yhteyksiä heimokansaamme, järjesti elokuussa saarille retken. Koska vaimoni on Tuglas-seuran jäsen, saimme retkestä vihjeen ja pääsimme siihen molemmat mukaan.

Saarenmaan eteläkärjessä sijaitseva idyllinen Kuressaaren kaupunki on tietysti saaren suosituin matkailunkohde. Tällä kertaa kirjoitan kuitenkin kohteesta, jossa kävimme Kuressaaren jälkeen.

Ajoimme kaupungista vähän matkaa koilliseen, kunnes saavuimme Kaalijärvelle Pyhän kihlakuntaan.

Aluksi totean, että järven nimen alkuosalla tuskin on mitään tekemistä mainion vihanneskasvin suomenkielisen nimen kanssa, sillä viron kielessä sen nimi on *kapsas.* Uskottavaa selitystä järvennimen *kaalille* en ole löytänyt, joten se siitä.

Metsän keskellä oli valtava, jyrkkäreunainen monttu, jonka pohjalla päilyi kirkkaanvihreä vedenpinta. Väri oli peräisin leväkasvustosta.

Matkanjohtajamme Tapio Mäkeläinen kertoi asiantuntevasti järven vaiheista. Hänen tietonsa perustuivat pääosin lahjakkaan virolaisen kirjailijan ja historiantutkijan Lennart Meren suomennettuun teokseen Hopeanvalkea, johon sisältyy yli 200 sivua pelkästään Kaalijärvitutkimusten selostusta.

Toistuvat geologiset ja radiokemialliset tutkimukset ovat osoittaneet, että Kaalijärven on noin 2700 vuotta sitten synnyttänyt maahan syöksynyt jättiläismeteoriitti. Meteoriitin massa on arvioitu 450 tonniksi. 125 km:n korkeudessa, syöksyessään ilmakehään, se syttyi tulipalloksi, joka oli aurinkoa kirkkaampi. Se aiheutti paineaallon, jolla oli suuri tuhovoima. Meteoriitin arvioidaan näkyneen ja sen paineaallon jylinän kuuluneen 700 km:n laajuudella. Valon ja räjähdysjylyn piiriin ovat siis kuuluneet mm. suuri osa Etelä-Ruotsia sekä Etelä-ja Lounais-Suomi.

Varmaan leiskaus olisi näkynyt ja jyrinä kuulunut myös Rautelan Linnamäen tähystyspaikalle, mikäli siellä jo silloin olisi toiminut päivystys, sillä matkaa Saarenmaalle kertyy vain kolmisensataa kilometriä.

Vuodesta 1975 alkaen Kaalin alueella on suoritettu arkeologisia kaivauksia. On käynyt ilmi, että pian luonnonkatastrofin jälkeen meteoriittikraatterin vallille muodostui pysyvä ihmisasutus, joka jatkui historialliseen aikaan saakka. Näin siitä huolimatta, että meteoriitin kuumuus hävitti lähiseudulta kaiken elollisen, eikä järvessä ole koskaan ollut kalaa.

Meille esiteltiin kraatteria ympäröivä ihmisen rakentama suojavalli, jota varten on täytynyt kuljettaa silloisin alkeellisin menetelmin satoja tonneja kiviä. Asutus käytti ilmeisesti hyväkseen meteoriitin sisältämää rautaa, joka siten on osittain korvannut katastrofin aiheuttaman hävityksen. Puolustusta varten rakennettu kivivalli viittaa siihen, että saaliinjaolle on ollut tulossa vieraita pyrkijöitä.

Kaalin sepät ovat käyttäneet metallin miltei loppuun, sillä kraatterissa siitä on nykypäivään säilynyt vain rippeitä. Sen sijaan Pohjois-Euroopasta on löytynyt arvoituksellisia, meteoriittiraudasta valmistettuja esineitä, jotka ajoittuvat esiroomalaiselle rautakaudelle. Esineiden alkuperän arvoitus lienee ratkennut Kaalin kaivausten myötä.

Kaalin katastrofi on aikalaisille ollut tyrmistyttävä, yliluonnollinen ilmiö. Lennart Meri on yrittänyt nähdä tapauksen esihistoriallisen ihmisen silmin ja kuvannut hänen kokemuksiaan seuraavasti:

"Korviahuumaavan jylyn saattelemana lensi taivaankannen yli pitkähäntäinen aurinko, niitti metsää sytyttäen puita, hävittäen maalinnoja.

Räjähdyksen kirkas liekki järisytti Itämeren rantoja ja näkyi meren vastarannalle.

Sitten sikisi haudanhiljaisuus, ehkä säkkipimeä, ja etäisten palavien metsien kumotus.

Aurinko oli pudonnut taivaalta ja hävinnyt.

Mutta seuraavana päivänä oli aurinko taas taivaalla."

Tapahtuman aiheuttaman šokin voimakkuus kuvastuu siitä, että sen muisto on säilynyt kansanperinteessä 1900-luvulle saakka. Virolainen kielitieteilijä Andrus Saareste julkaisi 1935 vihkosen, johon hän oli viron kansankielestä kirjannut taivaalla lentävää tulta ilmaisevia sanoja viitisenkymmentä. Hän oletti jo silloin, ennen kuin Kaalin meteoriittinen alkuperä oli todistettu, että sanat ovat saaneet alkunsa luonnontapahtumasta, meteorista.

Itä-Virossa, jossa meteori syöksyi ilmakehään, oli yleisin termi *pisuhänd.* Tartunmaan murteessa *pisu* merkitsee 'kipinää'. Länsi-Virossa, jossa meteori räjähti aurinkoa kirkkaampana liekkinä, oli tavallisin esiintymä *tulihänd,* 'tulihäntä'.

Kaalin katastrofin heijastumia tutkijat ovat löytäneet myös Viron ja Suomen kansanrunoista sekä Skandinavian Edda-runoista.

Käsittämätön, yliluonnollinen tapahtuma on herättänyt järveä kohtaan taikauskoista pelkoa ja kunnioitusta. Kaalijärveä tiedetään vanhastaan kutsutun myös Pyhäjär-

Virolaista karhujahtia

Alkuvuodesta oli Suomen lehdissä uutisia, että Virossa valtio järjestää ulkomaisille metsästäjille maksullisia riistanpyyntiretkiä saadakseen haluttua länsivaluuttaa. Viimekesäisellä Viron retkelläni erään pitkän ajotaipaleen aikana kysyin oppaaltamme, kuinka nämä riistanpyyntikaupat olivat onnistuneet.

Opas vastasi, että yleensä kohtalaisen hyvin. Vain alussa oli hieman häiriöitä. Näistä hän kertoi yhden esimerkin.

Erään riistakolhoosin alueelle oli ilmestynyt karhu. Kolhoosin johto oivalsi, että nyt oli kerrankin tilaisuus tehdä paljon rahaa, ja tarjosi karhun metsästettäväksi.

Pian ilmoittautuikin länsisaksalainen metsästysseurue, joka lupasi pulittaa pyydetyn maksun. Saksalaisten tarjous hyväksyttiin, ja asian piti olla sillä selvä.

Muuan paikallinen pyssymies ei tietänyt mitään näistä kansainvälisistä riistakaupoista. Hän ampui karhun saadakseen perheelleen lihaa ja nahasta ehkä ulkolaiselta turistilta hyvän mustanpörssin hinnan.

Kolhoosin johto sai tietää kaadosta. Ongelma oli melkoinen, sillä länsisaksalaiset olivat tulossa. Mutta karhujahdin myyjillä oli onnea. Paikkakunnalle tuli sirkus, jossa oli vanha, pian "eläkkeelle" pantava karhu. Sirkustirehtööri suostui sen mielihyvin myymään, kun näin kunniallisesti pääsi eroon ikälopusta esiintyjästä.

Aivan riemastunut oli riistakolhoosin johto, kun pahalta näyttänyt ongelma ratkesi näin mukavasti.

Karhu tietysti ajettiin metsään, josta jahdin ostaneet sen aikoinaan löytäisivät.

Karhu harhaili metsässä. Lopulta se päätyi maalaiskylään. Erään talon seinustalta se löysi entisen tutun työvälineensä polkupyörän.

Kun saksalaiset pyssymiehet sitten saapuivat, ajoi karhu heitä vastaan polkupyörällä.

Kuinka sitten kävi, jäi epäselväksi, sillä tässä vaiheessa kertojani oli tukehtua omaan nauruunsa.

TUULA KÄMI

Joulun aikaan

Kuva: Tuula Kämi

Adventtina

I
Taivaankansi soittaa:
taivaantalvi jo valmis

II
Puiden latvat terävöityvät:
päivä syntyy yöstä

Aattoyönä

Niin paljon tähtiä
ja kuunvaloa ihmisille
vuoden pisimpänä
yönä

ennen totista valkeutta

Jouluaamuna

Taivaantähdet
maassa
kirkkotiellä;
kuusten saarna
jo valmis:
tulkoon valkeus

ja sinä joulupäivänä
valkeus
oli tullut
maailmaan

Joulupäivänä

Taivaan
ja puiden latvojen
huikaiseva kirkkaus:
ne tiesivät
ne olivat tienneet
koko ajan

Loppiaisena

I
Ja tähti
oli sana

II
Tähdet miettivät
maailmaa
jumalan ajatuksen
radoilla

me jumalan sävelet
soimme todeksi
toisissamme

III
Hangen valo
syvenee
aurinko ajattelee
sisässäsi maa

ja minun taloni
on
kaikkien tähtien
koti

Kirkkaanvihreän levän peittämää vettä meteorikraaterin pohjalla. Altaan halkaisija on alun toistasataa ja syvyys pitkälti toistakymmentä metriä. Rantatörmän jyrkkyyttä ei kuva tuo riittävästi näkyviin. Valokuva kirjoittajan.

veksi. Sana *pyhä* merkitsi alunperin samaa kuin kansatieteen termi *tabu*, 'koskematon'. 1700-luvulta on muistiinpano, että Pyhässä sijaitsee virolaisen muinaissankarin Suuren Töllin hauta. 1800-luvulta on kirjattu tieto, että Pyhäjärven rannalle tuotiin uhrilahjoja pakanoiden jumalille.

Merkille pantavaa on vielä, että järven mukaan koko kihlakunnan nimeksi on yleistynyt Pyhä. Tämä on poikkeuksellista siksi, että nimeksi on otettu muinaisuskosta omaksuttu arvostelma, eikä, kuten tavallisesti, vanha sukunimi, perheennimi tai katolinen suojeluspyhimys, tähdentää Lennart Meri.

Kaalijärven ympäri rakennettu suojavalli saa täten kaksinkertaisen merkityksen. Sen tarkoituksena ei ollut vain torjua vieraita meteoriittiraudan tavoittelijoita, vaan myös suojata pyhän uhripaikan koskemattomuutta mahdollisilta häpäisijöiltä.

Lennart Meri on nähnyt paljon vaivaa tutkiessaan, miten Kaalin katastrofi näkyy historiallisissa lähteissä. Erityisesti häntä kiinnostaa 4. vuosisadalla eKr elänyt kreikkalainen tutkimusmatkailija ja tiedemies Pytheas Massalialainen (Massalia on nykyinen Marseille). Tämä julkaisi 325 eKr teoksen Maailmanmeri, joka sisältää antiikin maantieteen ensimmäiset ja monilta osin myös ainoat tiedot kaukaisesta pohjolasta.

Pytheas toi Itämeren kirjallisuuteen pitkään arvoituksena pysyneen paikannimen Ultima Thule. Hän suoritti matkoillaan tarkkoja maantieteellisiä paikanmäärityksiä. Niiden avulla Lennart Meri on nerokkaasti osoittanut, että Ultima Thule sijoittuu Saarenmaalle ja siellä sille kohdalle, missä nykyisin Kaalijärveksi nimitetty meteoriittikraatteri sijaitsee. Pytheas on matkoillaan myös käynyt Saarenmaalla.

Ultima Thulen on Meri perustellen kääntänyt sanoilla Kaukainen Tuli. Varmaan Pytheas kuuli Saarenmaalla kerrottavan, miten "kaukainen tuli" oli synnyttänyt kraatterin. Tapahtuihan hänen käyntinsä suhteellisen pian katastrofin jälkeen.

Voidaan olettaa, että kun Ultima Thule -sanayhtymän alkuperäinen valoilmiön merkitys Pythean jälkeen unohtui, se muuttui epämääräiseksi, arvoitukselliseksi paikannimeksi vuosisatojen ajaksi. Ehkä Lennart Meri on ratkaissut Ultima Thulen arvoituksen lopullisesti.

Seisoin Kaalijärven vallilla ja kuuntelin oppaamme eläytyvää selostusta. Yritin kuvitella, mitä Saarenmaan asukkaan magian ja myyttien täyttämässä mielessä liikkui, kun sokaiseva aurinko romahti alas, maa vapisi, paineaalto ja räjähdys löivät vuorenraskaina hänen ylitseen, jonka jälkeen alkoi taivaan täydeltä sataa kiviä ja palavaa metsää. Ehkä hän hädässään huusi avukseen ukkosen jumalaa, jonka synnyttämää jyrinää ja tulta hän oli oppinut kunnioittamaan. Ehkä hänellä oli luola tai vahvakattoinen asuntokorsu, joka pelasti hänen henkensä, jos hän oli meteorin säkenöivästä hehkusta niin etäällä, ettei palanut.

TANJA RASILA

KIERTOAJELU STADISSA
— eli muu maa ylikypsä mustikka

TÄSSÄ FINLANDIATALON PUISTOA JA OIKEALLA EDUSKUNTATALO.

Kylläpäs tämä bussi päästelee öljyisiä pöllähdyksiä. Ja punainen skoodakin painaa ohi. Jo on ärhäkkä kuski.

"JA KATSOKAA OIKEALLA PAASIKIVEN PATSAS. LYHYEMPI JA PAKSUMPI PAASI ON HÄN ITSE, PITKÄ JA LAIHEMPI HÄNEN VAIMONSA."

Kas, suojatietä ontuu joku Einsteinin näköinen mies. Vaan pidemmät viikset sillä on — ja kalsarit. Siinähän seisoo joku ratsaillakin keskellä liikenteen vilinää.

"JA VASEMMALLA MANNERHEIMIN RATSASTAJAPATSAS."

Niin on miehellä suora ryhti. Mutta polle on kuin meitin vanha Virna Suomusjärven ajoilta. Siinä oli roima ja uskollinen hepo. Vaan aika se senkin korjasi. Ja nyt on fiiatti.

Jaa, kyllä sitä etelässä ollaan: siinä menee kaksi neekeriä toppatakeissaan. Ei tosta enää punanen kirkastu. Noin eivät Hilmankaan posket leisku edes saunan löylyssä.

"MANNERHEIMINTIE ON HELSINGIN PÄÄKATU."

Kylläpäs tämmöinen mukulapäällyste täristää — tuntuu ihan aivonesteessä asti. Monopolipelissähän Mannerheimintien osakkeesta saa 6 000 markkaa. Jaaha, ja tässä Erottaja: sehän on vielä kalliimpi 8 000 mk. Tuntee sitä vähän Helsinkiäkin, kun on penskojen kanssa pelannut.

Kivitaloja on. Kunnostettuja ja rapistuneita. Ja siinä meni kamalasti kolkaten jotain oranssia. Kauempana näkyy samanlainen kiskoilla kulkeva sähkövehje. Julmetusti ihmisiä tuppaa sisälle. Ovat sitten kuin sardiinit säilykepurkeissa. Mahtavatko haista niinku meitinkin sartiinit — alennuksesta kun sai 5.45 markkaa purkki ja se oli jo vähän vanhaa.

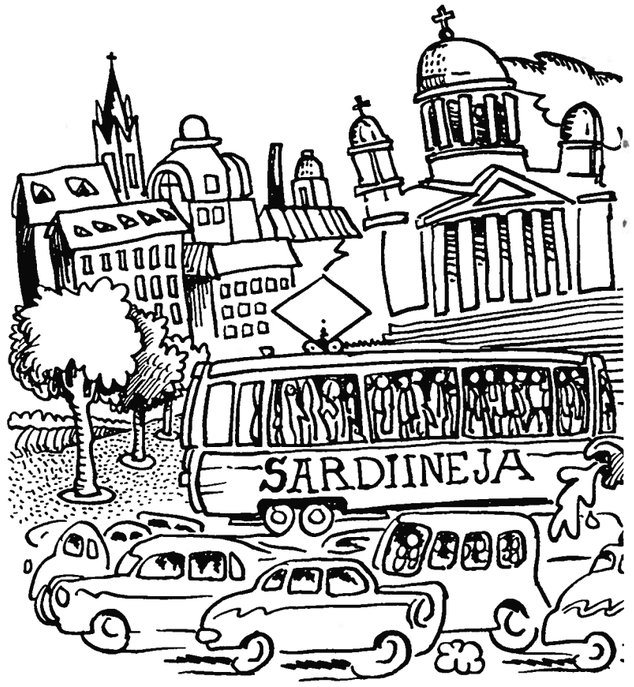

Peijakas, tämmöisessä sumassahan on nyt hyvä kattella autojen rekisterinumeroita. Semmonen lukema kuin 103 pitäis löytää. Viime kuussa alotettiin ykkösestä ja nyt on edetty toiselle sadalle. Tosin näitä kolminumeroisia on aika vaikeeta enää löytää järjestyksessä. Joskus oon päässy 999:än asti — mutta siitähän on jo aikaa...

"TÄSSÄ MERENRANTAA JA SATAMA-ALUETTA."

Kah, täkäläisetpä ovat panneet sinne ihan nuotion pystyyn. Resuisen näköisiä, pakanat. Mutta jo on jumalattomasti lokkeja. Tommoseen parveen kun haulikolla roiskasis, jo siitä ropsahtelis lintu poikineen alas.

"KATSOKAA, OIKEALLA KAIVOPUISTON VIRKISTYSALUE, VASEMMALLA ETELÄSATAMAA. KAUEMPANA MERELLÄ NÄKYY SUOMENLINNA."

No, mutta eikös me juuri tuolla laivalla viime kesänä käyty kerhoporukalla Ruottissa. Ihan on samaa näköä. Jo vain oli, pojat, mukava reissu! Taisi olla itse kapteeni meille tarjoilemassa. Kysäisi sitten ruottiksi että maitoako vai vettä. Mutta ÖÖLIÄHÄN me tahdottiin! Höhö...

"JA TÄSSÄ LÄHELLÄ KAUPPATORIA KUULUISA HAVIS AMANDA. MANTA-TYTTÖNEN ON TAPANA LAKITTAA JOKA VAPPU."

Vai tuommoisia ne tytöt ovat tähän maailman aikaan. Niin on sen

Pajulle. (Myllyä kutsutaan Tanttilan myllyksi luultavasti mylläri Simo Tanttilan mukaan.) Tässä vuokrasopimuksessa sovitaan, että lahkolaiset luovuttavat omistusoikeutensa myllyyn ja vuokraavat 1/3 hehtaaria Myllymaata 50:ksi vuodeksi Niilo Stehfanin poika Pajulle. Vuosivuokraksi sovitaan 50 penniä joka vuokranantajalle.

Allekirjoittaneita oli 18 Sylvänän, Ollilan ja Paltan talonpoikaa. Sylvänältä vuokraajia olivat Oskari Kurki, Kustaa Eedeli, Manda Juhan tytär Peltotimperi, Juha Timperi, Matti Jalli, Matti Roto, Matti Näykki, Juha Juote ja J. T. Roos Koljo. Ollilasta olivat Kaarlo Älli, Kustaa Hakala, Joose Hakala, Juhan Haali, Juha Karvia, Juhan Pukkila ja Juho Älli Sippu sekä Paltasta Antti Alitalo ja Kustaa Haaka. Heistä 11 oli allekirjoittanut nimensä omakätisesti ja 7 käytti puumerkkiä. Alla oli vielä Niilo Pajun allekirjoitus ja toteamus "Tähän olen minä kaikin puolin tyytyväinen".

Myllärin edut

Mylläri sai asua myllytuvassa, jossa oli kaksi huonetta. Huoneita kutsuttiin yli- ja alituviksi, niiden väliin jäi porstupa. Molemmat huoneet olivat noin 5x5 metriä. Alituvassa oli uunimuuri ja siellä asuttiin vain kesäisin. Ylituvassa asuttiin läpi vuoden ja sitä lämmitettiin kakluunimuurin avulla. Porstuvasta oli kaksi ovea ulos.

Mylläri sai tullia jauhetusta viljasta kapan (6 l) tynnyristä (30 kappaa, noin 120 kg). Mylly kävi yötä päivää keväisin ja syksyisin. Tammessa eli padossa piti luukku olla auki kesäkuun viidennen ja lokakuun viidennen päivän välisenä aikana, ettei syntyisi tulvia, koska joen rannoilla tehtiin heinää. Kun vesi ei riittänyt jauhatukseen, tehtiin kattopäreitä pärehöylällä, joka oli myllyn vieressä.

Vuosivuokransa Niilo Paju suoritti muuraintöillä.

Myllyrakennus

Myllyrakennus oli kaksikerroksinen ja sen pohjapinta-ala oli noin 6x7 metriä. Myllyn yläkertaan johti vinttisilta, josta viljasäkit kannettiin sisään. Yläkerassa olivat kivet, joita pyörittävä koneisto oli alakerrassa.

Padosta myllyyn johti noin 3 metriä pitkä ränni, jota pitkin virtaava vesi pyöritti vesikopissa olevaa vesiratasta. Vesirattaasta johti akselitukki pyörittämään toista ratasta, joka puolestaan pyöritti yläpuolellaan vaakatasossa olevaa rällii. Rällissä oli kiinni isompi ratas, joka pyöritti kahta pienempää sivupyörää, ja näiden akselit pyörittivät yläkerrassa olevia kiviä. Toinen kivipari poistettiin käytöstä vuoden 1907 uudistuksessa.

Kivien pyöriminen oli voimansiirtolaitteiden vuoksi paljon vinhempi kuin yksinkertaisessa jalkamyllyssä, josa vesiratas pyöritti suoraan kiveä.

Yläkerrassa vilja kaadetiin suppiloon, josta se valui kaukalon kautta yläkiven silmän läpi kivien väliin. Kivissä oli uria eli rihloja, jotka yläkiven pyöriessä auttoivat viljan jauhaantumista. Jauhot valuivat jauhotorvea pitkin alakertaan, jossa jauho säkitettiin. Vuorokaudessa mylly jauhoi noin 25 säkkiä. Myllyssä jauhettiin ruista leipää varten ja kauraa ja ohraa rehuksi.

Myllyn loppuvaiheet

Myllyn toiminta päättyi vuonna 1940, jolloin säännöstelyn vuoksi olisi tarvittu lupia ja koska myllyä olisi myös pitänyt korjata. Mylly ja tammi purettiin noin vuonna 1950.

LÄHDELUETTELO

Aaltonen Esko: Länsi-Suomen yhteismyllyt, Forssa 1944.
Hämeen historia II Eino Jutikkala, Esko Aaltonen, Lauri Kuusanmäki, Felix Seppälä, Hämeenlinna 1957.
Haastateltu Viljo Pajua.

RIINA PAJU

Ollilan, Sylvänän ja Paltan lahkomylly

Yhteismyllyt

Maatalouden ollessa pääelinkeino oli tärkeää, millä tavalla ja kuinka nopeasti vilja saatiin jauhetuksi. Kun viljasadot alkoivat olla suuria, ei tultu enää vanhoilla käsikivillä toimeen, vaan oli turvauduttava vesivoimalla käyviin myllyihin. On laskettu, että keskiajalta tunnetuista yli sadasta maamme vesimyllystä noin puolet oli Hämeessä. Kun koskien lukumäärä oli kuitenkin melko vähäinen, niiden käyttöä oli pakko ruveta säännöstelemään. Talonpoikien keskuudessa tulivat yleisiksi yhteismyllyt ns. lahkomyllyt.

Myllyn vuokrasopimus v:lta 1842

Ollilan, Sylvänän ja Paltan talonpojilla oli jo ennestään ollut yhteinen jalkamylly, mutta se oli lahonnut ja ehkä purettu. Vuonna 1842, joulukuun 19:nä päivänä, antoivat kyseisten kylien 18 talonpoikaa myllypaikkansa rakennuksineen ja maineen torppari Simo Tanttilan käytettäväksi.

Sopimuksen vahvistivat puumerkeillään Sylvänältä Jaakko ja Juha Timperi, Heikki Kurki, Juha ja Kustaa Juote, Mikko Koljo, Matti Roto, Matti Näykki ja Matti Edeni (Eeteli) sekä Ollilasta Matti ja Juha Elli (Älli), Matti Hakala; Heikki Haali, Matti ja Matti Olander (omakätisesti) Karvia, Topias Haaka; Topias Alitalo ja Juha Pukkila.

Vuokranantajat sitoutuivat tuomaan myllyn rakentamiseen tarvittavaa puutavaraa siten, että se, joka halusi myllystä koko osuuden, toi 14 kpl viiden sylen pituisia hirsitukkeja ja 2 kpl palkkitukkeja, jotka sahattiin tokeeta eli patoa varten, sekä vielä 6 kpl seitsemän kyynerän pituisia lautoja, sekä sitoutui tekemään kaksi "renginpäivää" vanhan tokeen puhdistustöissä. Puolta jauhatusosuutta kohti oli määrä tuoda puolet mainitusta puutavarasta sekä suorittaa yksi työpäivä tokeen puhdistuksessa. Samassa suhteessa joka osakastalo osallistui rakennustyöhön.

Koko osuus tarkoitti sitä, että osakas sai tullitta eli maksutta jauhattaa keväisin yhden vuorokauden, puolen osuuden omistaja puoli vuorokautta. Syksyllä tapahtuvasta jauhatuksesta piti maksaa täysi tulli.

Sopimuksessa sovitaan myös, että myllynomistjat laittavat tien ja että myllyhuone pitää olla valmis seuraavan toukokuun loppuun mennessä. Vuokraaja sitoutui maksamaan vuoden 1843 kruununtullin, joka yhteensä koko myllystä oli tynnyri ja 9 kappaa ruista. Hän sitoutui myös rakentamaan tokeen, vesipyörän, hammaspyörän, rällit ja muut laitteet sekä hankkimaan kaksi paria kiviä ja tarvittavan raudan ja jauhattamaan keväällä parhaan veden aikana osuuksien mukaan.

Mylläreitä

Simo Tanttilan jälkeen myllyä hoiti Alenius-niminen henkilö. Noin vuonna 1880 hän putosi sillalta, joka johti myllyn yläkertaan, ja loukkasi itsensä. Hänen sukulaisensa Stehfanus Stålberg, jolla oli Rohtoniminen torppa Kirkonmäellä, otti myllyn hoitoonsa. Hän oli monitoiminen mies, hän teki sepän ja muurarin töitä ja valmisti jalkineitakin.

Stehfanus kuoli vuonna 1905 ja hänen pojastaan Niilo Pajusta tuli mylläri. Vuonna 1907 mylly uusittiin. Se purettiin ja rakennettiin uudestaan, osittain vanhoista hirsistä. Tällöin vanhan myllyn koneistosta jäivät käyttöön toisen kiviparin puuosat. Niilo Pajun veli oli auttamassa rakennustyössä, jossa kului talvisydän.

Vuokrasopimus v:lta 1907

Toukokuun 21:nä päivänä 1907 luovuttivat talolliset omitusoikeutensa "niin kutsuttuun Tanttilan Wetellä käypään Myllyyn" Niilo

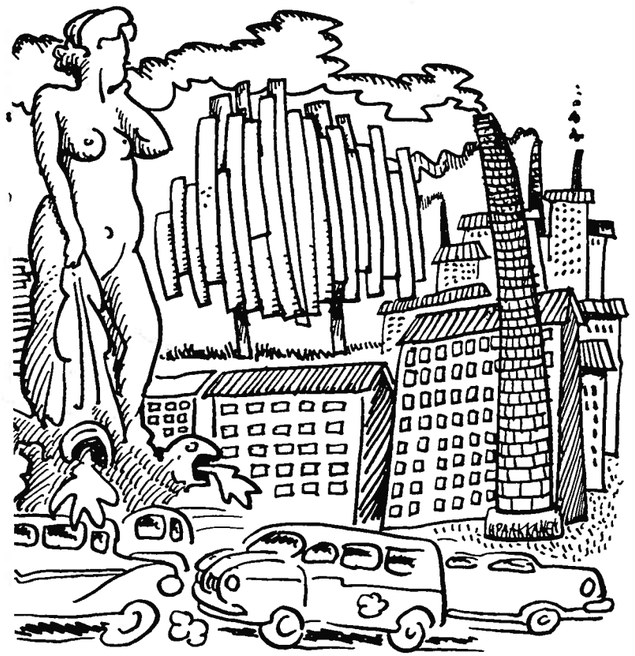

näköinen kun olis mutapainista tullu — ja sitten asettunu tuohon suihkulähteen päähän pyllistelemään. Hohhoi, vaikka nätti tyttöhän se — mikäs siinä... Oikeastaan taitaa olla vähän meitin Hilman näköä.

Mikäs aukio se tämä on? On siinä talo, taatusti meitin uutta pankitaloakin suurempi.

"JA PYSÄHDYTÄÄN HETKEKSI TÄHÄN SUURKIRKOLLE."

No niin, pääsee sentään raittiiseen ilmaan ja piipulle. Mutta ei tuommoisessa kupolitalossa kukaan ainakaan voi asua — siinähän on ihan liikaa rappujakin alvariinsa ravattavaksi.

Kattos, bussillinen jaappanilaisia kameroineen. Kyllä ne nyt tiiraa ja tähystää. Pakko kai se on räpsiä, kun omistaa tuommoset vehkeetkin. Mahassa murahtelee — taitaa olla vajetta. No, eiköhän tästä mennä jo kohta kotia syömään. Taas ollaan lämmittämässä omia penkkejämme. Matka etenee.

"SEURAAVAKSI JATKAMME SIBELIUS-MONUMENTILLE."

Jaa, lähestytään sitten suomalaisten pyhää kolminaisuutta: sipeelius, sauna ja sisu. Sauna tässä kyllä olisikin poikaa. Pitääpä panna kotona lämpiämään. Vaan on toi muistomerkki kyllä hirmu vempautus. Tuommonen huiluhökkerö sopis paremminkin sille rottasadun pillipiiparille. Vaikka eihän huiluissa sinänsä mitään — hyvä soitinhan se. Joskus oon ittekin koitellut. Vaatimattomasti vaan. He he...

Jo taidetaan olla kotiapäin menossa. Näkyi tuo opas-tipunenkin hyppäävän ulos. Siinä oli sitten hyvältä tuoksuva naisihminen!

Kas kun tuppaa väsyttämään...Krooh...

"VAROKAA, VENÄLÄINEN POMMITTAJAKONE YLÄPUOLELLA! MAASTOUTUKAA!"

Matalaksi, miehet! Au. Perhana! Siinäkö olikin vain penkki ja vieruskaveri. Raukka sai sätkyn, eikä ollut kaukana itseltäkään. Tämmösestä kaupunkivilskeestä ei jää muuta kuin pahat päiväunet.

No, siinä vilahti jo kotopitäjän rajamerkki. On se hyvä, että ovat panneet uutta asfalttia tänne. Niin on silee, eikä täristä yhtään. Ja vielä näkyy auringonlaskukin. On se mokoma taas keikkunut pitkään tämänkin maan yllä. Vaan ei taida sinne suurkaupunkiin tuo palava taivas näkyä. Ei sinne kivitalojen väliin aurinko jaksa kurkottaa. Kotomökillä se painuu nyt latvojen taa. Sitäkin mettää pitäis kai harventaa.

"JA TÄHÄN PYSÄHDYTÄÄN — KIITOS MATKASEURASTA."

Juu, hyvin oli tämä reissu kuskiltakin ajettu. Vaan ei sitä 103:n rekkaria sieltä isosta maailmasta löytynyt. Vaikkei sinne sen takia mentykään...

Kas, on joku vaivautunut sentään meikäläistä vastaankin. Naapurin Anttihan se siinä. Ja on ostanut, mokoma, uuden auton! Pollee poika — pakkohan tuota oli tulla näyttämään. Mutta mistäs tiesikin valita juuri mukavan rekkarin ANT-103? Telepaattia, telepaattia — tai sinnepäin? Mutta vielähän tästä ehtii ennen pimeetä saunaankin. Sisuahan kun on omasta takaa. Seuraavaksihan se on sitten 104 — mutta tokkopa tuotakaan kannattaa kaukaa hakea...

Rannalta

Kuva: Seppo Kemppainen

1.
Meri, avattu,
valkea kirjekuori.
Luen lokkeja.

2.
Rannan kevät.
Silkkiuikut nokikkain
kosivat toisiaan.

3.
Talven silmuista
vaikea kuvitella
kesän lehvästö.

4.
Kuin muurahainen,
kavereita avuksi,
pieni Sisyfos.

5.
Sisiliskona
olisin kai hännätön
päivät päästään.

6.
Kokosukeltajistakin
vain osa palaa pintaan
toisaalla.

7.
Ulpukka tietää:
lammessa on muutakin
kuin pohjamutaa.

8.
Kesä pitää pintansa.
Syyslehtinä maassa
kanttarellit.

9.
Rannalla jäitä.
Talvi tulee mantereelta:
meri linnoittaa.

10.
Lehdetön pensas,
varpusia hangella
lumen valossa.